

บทที่ 6

บทสรุป

ในบทนี้กล่าวถึงบทสรุปประวัติศาสตร์ชีวิต พัฒนาการทางความคิดของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล สามช่วงเวลา คือ ปฐมวัย มัชฌิมวัย และปัจฉิมวัย กับทั้งพิจารณาความคิดและชีวิตของเสกสรรค์ กับตัวอย่างบุคคลสำคัญในประเทศไทย โดยเฉพาะสามัญชนกลุ่มที่ถูกเรียกว่า “ปัญญาชน หัวก้าวหน้า” ในช่วงเวลาหนึ่ง

พัฒนาการทางความคิดของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล

โดยธรรมชาติของมนุษย์นั้น ล้วนแล้วแต่ต้องการความมั่นคงปลอดภัยทั้งร่างกายและจิตใจ การมาอยู่รวมกันเป็นสังคมมีสาเหตุประการหนึ่งก็เพื่อความมั่นคงปลอดภัยของชีวิต ในขณะที่เดียวกันมนุษย์ก็ต้องการอิสระ เสรีภาพ และเกิดการต่อต้านในหลายครั้งเมื่อรู้สึกถูกละเมิดความต้องการดังกล่าว ดังนั้น การที่สังคมจะอยู่ได้อย่างสมดุลทั้งในด้านความมั่นคงปลอดภัยและมีเสรีภาพด้วยนั้น จึงต้องมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอเพื่อรักษาสมดุลนี้ไว้ การเมืองจึงเป็นเรื่องของการปรับความสมดุล ระหว่างกลุ่มคนที่ต้องการคงโครงสร้างไว้เช่นเดิม กับกลุ่มคนที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้าง ซึ่งประวัติศาสตร์ไทยแสดงให้เห็นความพยายามปรับสมดุลของ 2 ฝั่งความคิดอยู่เสมอ เช่น กรณีการอภิวัตน์ 2475 ระหว่างฝั่งสถาบันสมบูรณาญาสิทธิราชย์อันเป็นตัวแทนของฝ่ายที่ต้องการคงโครงสร้างการเมืองและสังคมไว้เช่นเดิม กับฝ่ายคณะราษฎรอันเป็นตัวแทนความคิดเสรีที่ต้องการความเปลี่ยนแปลงในเชิงโครงสร้าง หรือกรณี พ.ศ.2516 ระหว่างข้าราชการอันเป็นตัวแทนความคิดฝ่ายอนุรักษนิยมโดยพื้นฐานวัฒนธรรม เช่น ระบบอุปถัมภ์ ระบบราชการ กับฝ่ายขบวนการนักศึกษา ปัญญาชน อันเป็นตัวแทนความคิดกลุ่มเสรีประชาธิปไตย

หากเราเชื่อว่าบุคคลแต่ละบุคคลต่างมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันในสังคม และการรับรู้ของแต่ละบุคคลมีที่มาจากกระแสความคิดของสังคมที่เกิดจากการปรับตัวเปลี่ยนแปลงเพื่อรักษาสมดุลในแต่ละช่วงเวลาประวัติศาสตร์ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว การศึกษาชีวิตของบุคคลอาจทำให้เราเข้าใจประวัติศาสตร์สังคมของไทยได้ดียิ่งขึ้น และเนื่องจากสังคมไทยอยู่ในสังคมโลก ดังนั้นก็อาจช่วยให้เราเข้าใจสังคมโลกในบางส่วนได้อีกด้วย

ด้วยเหตุนี้ การศึกษาประวัติชีวิตและความคิดของเสกสรรค์ จึงมีความสำคัญเพราะชีวิตของเสกสรรค์ และบุคคลอีกหลายคนในขบวนการนักศึกษาประชาชนเป็นบันทึกหน้าหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทยที่เชื่อมโยงกับบริบทของสังคมโดยเฉพาะช่วงเวลา พ.ศ. 2516 อันเป็นช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อสำคัญของการเมืองไทย ในกรณีศึกษานี้เสกสรรค์ถือเป็นภาพแทนของปัญญาชนไทย ซึ่งมีความโดดเด่นกว่าคนอื่นๆ ในรุ่นเดียวกัน อาจกล่าวได้ว่าเขาเป็นที่รู้จักของสังคมไทยในวงกว้าง หรือ “อยู่แถวหน้า” ของปัญญาชนสาธารณะไทยในยุคหนึ่งก็ว่าได้ เนื่องจากเป็นบุคคลที่มีศักยภาพ ในระดับแนวหน้าของหลายเหตุการณ์ทั้งช่วงเวลา 14 ตุลาคม 2516 จวบจนการสู้รบในป่า¹ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเขามีบุคลิกและบุคลิกที่เด่นชัด คือ มีรูปร่างหน้าตาที่งดงามตามสมัยนิยมขณะนั้น มีบุคลิกที่โดดเด่นโดยเฉพาะการพูดในที่ชุมชน เช่น การเสนอความคิดเห็นในที่ประชุมสาธารณะ ซึ่งแสดงให้เห็นความเชื่อมั่น เด็ดเดี่ยว ผสมกับความกล้าริเริ่มสิ่งใหม่ ในขณะเดียวกันด้วยความมีลักษณะนิสัยนักเลงใจร้อนทำให้เสกสรรค์มักมีเรื่องชกต่อยกับผู้คนอยู่หลายครั้งจนเป็นที่จดจำ ทั้งในแง่ลบและแง่บวก

นอกจากนี้ เสกสรรค์อาจจัดอยู่ในกลุ่มความคิดทางการเมืองที่อาจเรียกว่า “ก้าวหน้า” (Radical) คือ ต้องการการเปลี่ยนแปลงในระดับลึกถึงรากถึงโคน ทำให้เขากลายเป็นที่จับตามองของรัฐด้วยความหวาดระแวงอยู่เสมอ นับตั้งแต่วันที่ 14 ตุลาคม 2516 เป็นต้นมา การที่รัฐหวาดระแวงเสกสรรค์ แสดงให้เห็นว่ารัฐเข้าใจว่าเสกสรรค์เป็นปัญญาชนสาธารณะที่มีศักยภาพเพียงพอในการชักจูงสังคม หรืออาจมีอำนาจในการสร้างกระแสการเปลี่ยนแปลงสังคมได้

การศึกษาชีวิตและความคิดของเสกสรรค์ ช่วยให้เราเข้าใจสังคมไทยในแง่ที่ว่าเสกสรรค์เป็นตัวอย่างหนึ่งของผลผลิตจากวัฒนธรรมชนบทโดยแท้ แต่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก เต็มโต และมีชีวิตอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ ตัวตนของเสกสรรค์จึงเป็นการผสมผสานรากวัฒนธรรมไทยกับความเป็นสมัยใหม่ของตะวันตก เจกเช่นเดียวกับสังคมไทยที่มีทั้งวัฒนธรรมดั้งเดิมผสมผสานกับความเป็นสมัยใหม่ (Modernity)

นอกจากเสกสรรค์มีส่วนผสมทางความคิดทั้งจากรากวัฒนธรรมดั้งเดิมและความเป็นสมัยใหม่จากการศึกษาแบบตะวันตกแล้ว หากจะพิจารณาในอีกแง่หนึ่ง ตลอดชีวิตของเสกสรรค์

¹ มีเกร็ดตอนหนึ่งว่า ในสมัยเป็นนักศึกษาเสกสรรค์มีความโดดเด่นในหมู่นักศึกษาทั้งในเรื่องรูปลักษณ์ การพูดจาแสดงความคิดเห็น ครั้นเมื่อเข้าป่าก็มีชาวลิ้อออกมาในทำนองที่ว่า มีคนที่พยายามจะจับตัวเขาให้ได้ แต่ก็ช้ากว่าเขา (Behind one step) ทุกครั้งไป สัมภาษณ์ สุพิณ เกษาคุปต์, 15 พฤษภาคม พ.ศ.2550.

ดำเนินอยู่บนเส้นทางการปะทะสังสรรค์ ระหว่างกระแสสังคมอนุรักษ์นิยมโดยพื้นฐานวัฒนธรรมกับกระแสเสรีนิยม และเผชิญกับกระแสโลกาภิวัตน์ในอีกช่วงเวลาหนึ่ง ทั้งนี้ในแง่ของการปะทะสังสรรค์ ระหว่างปัจเจกกับสังคมไทย เสกสรรค์มีแง่มุมชีวิตและความคิดที่ปะทะสังสรรค์กับกระแสความคิด วัฒนธรรม ค่านิยมของสังคมไทยอยู่เสมอในหลายช่วงเวลา ซึ่งผลของการปะทะสังสรรค์ดังกล่าวได้ประกอบสร้างความคิดของเสกสรรค์ขึ้นมาซึ่งพัฒนาเปลี่ยนแปลงมาจนถึงปัจจุบัน

วิธีประกอบสร้างความคิดของเสกสรรค์จะมีลักษณะความคิดบูรณาการความคิดทฤษฎีตะวันตกและตะวันออกเข้ากับประสบการณ์จริงที่เขาประสบ นั่นคือ มีการวิพากษ์บูรณาการ และการสังเคราะห์ความคิด โดยมีส่วนผสมจากทฤษฎีการเมืองที่ได้ศึกษากับความจริงที่เขาประสบ จากนั้นจึงสังเคราะห์ประมวลผลออกมาเป็นทฤษฎี ซึ่งอาจเป็นทฤษฎีใหม่ก็ได้หรือเป็นการเติมเต็มทฤษฎีเดิมที่มีอยู่ หรือปฏิเสธทฤษฎีเดิม เป็นต้น อาทิ การพิจารณาประเด็นทางรัฐศาสตร์ของเสกสรรค์ ให้ความสำคัญกับมโนทัศน์ว่าด้วย “อำนาจ” หรือการพิจารณาความสัมพันธ์ทางอำนาจเป็นสำคัญ ดังนั้น เสกสรรค์จึงสร้างทฤษฎีในการพิจารณารัฐไทยด้วยการพิจารณาการแทรกตัวของรัฐในสังคม การใช้อำนาจ การอุปถัมภ์สังคม โดยมีเป้าหมายของการปกครองอยู่ที่ประชาชน การมีเสรีภาพในการดูแลตัวเองได้โดยพึงรัฐให้น้อยที่สุด นอกจากนี้ในการพิจารณาความสัมพันธ์ทางอำนาจต่างๆ ที่เกิดขึ้นนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องพิจารณาทั้งลักษณะอำนาจที่เป็นทางการ และความสัมพันธ์ทางอำนาจในมิติที่ซับซ้อนกว่านี้ โดยเสกสรรค์เชื่อว่าประชาธิปไตยมิใช่กระบวนการสร้างความชอบธรรมทางการเมืองหรือสร้างความชอบธรรมทางอำนาจที่เป็นทางการให้กับผู้ปกครองเพียงอย่างเดียว หากแต่ต้องพิจารณาที่กระบวนการใช้อำนาจของผู้ปกครองด้วยว่าเปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจหรือเคลื่อนไหวใดๆ มากน้อยเพียงไร ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ความผาสุกของประชาชนเป็นหลัก

ในการพิจารณาความคิดทางการเมืองของเสกสรรค์จากมุมมองนี้ จึงพบว่าแนวคิดทฤษฎี อุดมการณ์ใดๆ อาจเป็นเพียงส่วนผสมในการสังเคราะห์ความรู้ของเขา ซึ่งกรอบการพิจารณาความคิดทางการเมืองของเสกสรรค์จึงอยู่ในกรอบของมโนทัศน์เรื่องอำนาจ อันทำให้มีความยืดหยุ่นในการพิจารณาปรากฏการณ์ต่างๆ ได้มากขึ้นกว่าการพิจารณาผ่านกรอบคิดอุดมการณ์ใดอย่างเบ็ดเสร็จ

ทั้งนี้ ส่วนผสมของความคิดทางการเมืองและสังคมของเสกสรรค์มาจากสองส่วน คือ

- 1) ความคิดจากรากฐานวัฒนธรรมท้องถิ่นอันได้แก่ “วัฒนธรรมผู้ชายโบราณ” และฐานความคิดจากพุทธศาสนาเถรวาท เรื่องคุณธรรมจริยธรรม

2) ความคิดจากโลกภายนอก อาทิ แนวคิดเสรีประชาธิปไตย การต่อสู้ทางชนชั้น มานุษยนิยม วิธีคิดแบบจารีตวิชาวาทของตะวันตก พุทธศาสนาเถรวาท วัชรยาน

ทั้งนี้ ความคิดจากทั้งสองส่วนได้เป็นส่วนประกอบสร้างความคิดของเสกสรรค์ในแต่ละช่วงเวลาซึ่งสามารถสรุปได้เป็นสามช่วงดังนี้

- 1) ช่วงปฐมวัย และการต่อสู้ทางการเมือง (ก่อน พ.ศ.2516 ถึง พ.ศ. 2523)
- 2) ช่วงมัชฌิมวัย (พ.ศ. 2524 ถึง พ.ศ. 2543)
- 3) ช่วงปัจฉิมวัย (พ.ศ. 2543 ถึง ปัจจุบัน)

1) ช่วงปฐมวัย และการต่อสู้ทางการเมือง (ก่อน พ.ศ.2516 ถึง พ.ศ. 2523)

ในช่วงวัยหนุ่ม หรือก่อน พ.ศ.2516 ช่วงเวลาดังกล่าวมีเหตุการณ์สำคัญทางการเมือง คือ เป็นช่วงที่ประเทศไทยปกครองโดยข้าราชการทหารมาอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ พ.ศ.2490 เป็นต้นมา ในขณะที่เดียวกันสถานการณ์การเมืองโลกอยู่ในภาวะสงครามเย็น อันเป็นสงครามการต่อสู้ระหว่างรัฐที่เชื่อในอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ กับกลุ่มรัฐเสรีนิยม และรัฐที่ปกครองโดยระบอบอื่น ๆ การขยายอิทธิพลอุดมการณ์คอมมิวนิสต์ในประเทศไทย โดยสถานการณ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศก่อให้เกิดผลกระทบต่อรัฐไทยหลายประการ เช่น ความยากจนดัดดานของประชาชนในชนบท วัฒนธรรมนิยมข้าราชการ การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจ ซึ่งในด้านหนึ่งได้ส่งผลต่อความเสื่อมโทรมของทรัพยากร และลูก้าที่ดินทำกินของประชาชน เป็นต้น

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ในเวลานั้นเป็นตัวอย่างหนึ่งของประชาชนส่วนใหญ่ในประเทศ คือ เป็นคนหนึ่งที่มิฐานะทางเศรษฐกิจในระดับล่างสุดของสังคมไทย ที่พยายามยกระดับฐานะครอบครัวด้วยการศึกษาและก้าวเข้าสู่อาชีพระบบเงินเดือน ในกรณีเสกสรรค์สะท้อนให้เห็นว่า สังคมในยุคสมัยนั้นผู้คนที่ต้องการจะพ้นจากความยากจนโดยการเรียนในชั้นสูง เพื่อโอกาสในการทำงานที่สะดวกสบายมากขึ้นมีรายได้สูงขึ้น สำหรับกลุ่มคนที่เลือกเข้าเรียนสาขาวิชารัฐศาสตร์ในสมัยนั้นก็มักเป็นกลุ่มคนที่ต้องการจะเป็นข้าราชการ โดยเฉพาะในกระทรวงการต่างประเทศ และกระทรวงมหาดไทย สำหรับกระทรวงมหาดไทยนั้นเป็นหน่วยงานที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด ในขณะที่เดียวกันก็ถือได้ว่าเป็นหน่วยงานที่มีอำนาจสูงในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐโดยเฉพาะในระดับชนบททั่วไป ดังนั้น การตัดสินใจเรียนรัฐศาสตร์ของเด็กผู้ชายในสมัยนั้นก็มักมีทั้งกลุ่มคนที่ต้องการพัฒนาบ้านเมืองอย่างจริงจัง และรวมไปถึงกลุ่มคนที่ต้องการแสวงหาอำนาจฐานะ

อย่างไรก็ตาม นอกจากเสกสรรค์จะได้รับอิทธิพลจากกระแสการพัฒนาเพื่อก้าวเข้าสู่ความเป็นรัฐสมัยใหม่แล้ว ในช่วงเวลานี้เองที่เสกสรรค์รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมท้องถิ่น ซึ่งหมายถึงวิถีชีวิตแบบก่อนสมัยใหม่นั้นคือ “วิถีชีวิตแบบลูกผู้ชายโบราณ” หรือวัฒนธรรมนักเลง อันหมายถึงวิถีชีวิตที่ยึดมั่นในหลักคุณธรรมบางประการ และการยึดมั่นในศักดิ์ศรีตัวตนของตนอย่างสูง ซึ่งทำให้เสกสรรค์มีบุคลิกลักษณะที่ขัดกับวิถีระบบราชการที่ยึดถือระบบอาวุโสเป็นสำคัญ ดังนั้นจะพบว่าความขัดแย้งของเสกสรรค์ที่มีต่อระบบอาวุโสสิงห์แดง เป็นการปะทะกันระหว่างวัฒนธรรมลูกผู้ชายโบราณกับวัฒนธรรมราชการ

นอกจาก “วิถีชีวิตแบบลูกผู้ชายโบราณ” แล้ว การที่ในวัยเด็กเสกสรรค์เคยอาศัยอยู่ที่วัดยังทำให้เขามีวิถีคิดแบบพุทธศาสนาอยู่ด้วย โดยเฉพาะเรื่องคุณธรรม จริยธรรม เห็นได้จากประสบการณ์การบรรยายตามวัดในช่วงวัยหนุ่มและจากภาษาที่ใช้ในงานเขียนในยุคนั้น

ในช่วงเวลาเดียวกัน เสกสรรค์ยังได้รับอิทธิพลความคิดจากโลกภายนอกคือ ความคิดมานุษยนิยมซึ่งอยู่ในวัฒนธรรมอเมริกัน โดยเน้นสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคของมนุษย์เป็นสำคัญ แนวคิดดังกล่าวเป็นสิ่งที่เสกสรรค์ได้รับเมื่อครั้งเป็นนักศึกษา AFS ซึ่งถือว่าเป็นรากฐานความคิดประชาธิปไตยอันอาจกล่าวได้ว่าเป็นการรับความคิดผ่านประสบการณ์การใช้ชีวิตในต่างแดน

ทั้งนี้ ในช่วงที่เป็นนักศึกษาระดับรัฐศาสตร์ศึกษา ซึ่งมีหลักการของการศึกษาเสรี (Liberal study) ยังช่วยเผยให้เห็นบุคลิกและศักยภาพของเสกสรรค์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือมีบุคลิกและความคิดที่เป็นอิสระจากสภาพแวดล้อมอนุรักษ์นิยม และไม่อยู่ในกรอบของกระแสอำนาจนิยมในสมัยนั้น

นอกจากนี้ การค้นคว้าอ่านหนังสือจำนวนมากในช่วงเวลาที่เป็นนักศึกษายังช่วยให้เสกสรรค์ได้รู้จักทฤษฎี ความคิดทางการเมืองที่หลากหลายทั้งในกลุ่มเสรีนิยม สังคมนิยมรวมถึงมาร์กซิสต์ ทั้งหมดนี้ถูกนำไปใช้เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการวิเคราะห์สภาพปัญหาสังคมการเมืองไทย ดังปรากฏเป็นครั้งแรกในงานเขียนในช่วงเวลานั้น

ลัทธิมาร์กซิสต์เป็นที่ยอมรับกันมากในช่วงทศวรรษ 1960 ด้วยเหตุผลที่สามารถให้ทฤษฎีและวาทกรรมที่ทรงพลัง “เท่าที่ทฤษฎีสังคมศาสตร์เคยมีมาได้เป็นอย่างดี”²

² ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ, “การเดินทางของนักวิชาการไทย” ใน *วิภาษา*, 1 ก.พ.-15 มี.ค. 2551,

นอกจากนี้การที่คนจะเชื่อมั่นในลัทธิมาร์กซิสต์มักจะมีพื้นฐานความคิดและประสบการณ์ชีวิตที่สอดคล้องกับทฤษฎีอยู่บ้างแล้วโดยเฉพาะอย่างยิ่งประสบการณ์ถูกกดขี่ขูดรีด ด้วยเหตุนี้การต่อสู้ทางชนชั้นจึงถูกนำมาเป็นแนวทางในการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยในช่วงทศวรรษที่ 2510

อย่างไรก็ตาม ลัทธิมาร์กซิสต์ หรือความเป็น “ซ้าย” ของนักศึกษา ปัญญาชนไทยในสมัยนั้นมีรายละเอียดความคิดที่แตกต่างกันออกไป ความเป็นซ้ายของเสกสรรค์ในช่วงวัยหนุ่มที่จริงอาจเป็นเพียงกรอบในการวิเคราะห์สังคมและการต่อสู้ทางชนชั้นเพื่อให้หลุดพ้นจากความอยุติธรรมที่เกิดขึ้นในระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในประเทศไทย โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นล่าง เช่น ชาวนา เกษตรกร แรงงาน คนยากจนในสลัม หาบเร่แผงลอย รวมไปถึงการกดขี่อื่นๆ ที่เกิดขึ้นจากวัฒนธรรมระบบอาชญากรรม การเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยจึงมีความจำเป็น โดยเฉพาะภายหลังเหตุการณ์เดือนตุลาคม พ.ศ. 2516

ความคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลงสังคมการเมืองไทยของเสกสรรค์แสดงให้เห็นความแตกต่างทางความคิดกับกลุ่มซ้ายจัดและขวาจัด กล่าวคือในขณะที่เสกสรรค์ให้ความสำคัญกับจิตใจ และการคำนึงถึงปัจจัยบริบทของความคิดอาทิ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมของไทย ความคิดจิตนิยมของกลุ่มขวาจัดหรือที่เสกสรรค์เรียกว่า “จิตนิยมกระพี้” อ้างหลักคุณธรรมมากำหนดสังคมแบบตายตัว ทั้งเป็นสิ่งกำหนดสังคมศักดินา โดยมีสูตรสำเร็จว่าสังคมควรจะเป็นเช่นไร ซึ่งสูตรสำเร็จที่ว่านี้อาจทำให้กลุ่มที่อยู่นอกสูตรต้องได้รับผลกระทบ ในขณะที่เดียวกันการปฏิวัติทางชนชั้นตามแนวทางของจีนหรือเหมา เจ๋อตุง เป็นกระแสที่มีอิทธิพลสูงในประเทศไทยสมัยนั้น³ และเป็นหลักความคิดของกลุ่มที่เรียกว่าซ้ายจัด ซึ่งเสกสรรค์ไม่เห็นด้วยกับแนวคิดนี้เสียทั้งหมดแม้จะเข้าร่วมกับ พคท. ในเวลาต่อมา เนื่องจากแนวทางดังกล่าวยึดติดกับทฤษฎีอย่างตายตัวโดยที่ทฤษฎีนี้ถูกสร้างขึ้นในบริบทของสังคมจีน อันมีความแตกต่างกับสังคมไทยในหลายประเด็น

ความคิดของเสกสรรค์ในช่วงวัยหนุ่ม หรือก่อน พ.ศ.2516 ถึง พ.ศ. 2523 เป็นกระแสความคิดภายใต้วัฒนธรรมผู้ชายโบราณ พุทธศาสนา ผสมกับมานุษยนิยม เสรีประชาธิปไตยแบบก้าวหน้า สังคมนิยม และประสบการณ์การถูกกดขี่ข่มเหง ในขณะที่กระแสความคิดในสังคมไทยขณะนั้นเป็นกระแสของการพัฒนาเศรษฐกิจสังคมภายใต้ระบอบอำนาจนิยม กระแสสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ และกระแสต่อต้านสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ ซึ่งปะทะสังสรรค์กันอยู่ตลอด

³ เนื่องจากถือว่าเป็นคัมภีร์หลักของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งถือเป็นองค์หลักของลัทธิคอมมิวนิสต์ในไทย

การปะทะสังสรรค์ดังกล่าวทำให้สังคมแตกออกเป็นสองส่วน สอดคล้องกับบริบทโลกที่แยกออกเป็น 2 ฝ่ายอุดมการณ์ คือ กลุ่มนิยมการเปลี่ยนแปลงอย่างฉับพลัน กับกลุ่มที่ต้องการให้สังคมดำรงอยู่เช่นเดิม กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่ได้รับอิทธิพลความคิดจากสังคมนิยม กับความคิดต้องการหลุดพ้นจากความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจและสังคม กลุ่มหลังเป็นกลุ่มได้กลับความคิดกลุ่มแรกด้วยความหวาดระแวงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน เสกสรรค์ถือเป็นหนึ่งในปัญญาชนที่อยู่ในกลุ่มแรก ในขณะที่กลุ่มหลังคือกลุ่มคนชนชั้นสูงเก่า นักธุรกิจบางส่วนและข้าราชการ

การจับอาวุธต่อสู้กันระหว่างคน 2 กลุ่ม ดำรงอยู่ยาวนานราว 15 ปี (นับจาก “วันเสียดัง ปืนแตก 7 สิงหาคม พ.ศ.2508 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นวันที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยประกาศต่อสู้กับรัฐไทยด้วยกำลังอาวุธ) อันเป็นช่วงเวลาที่รัฐพยายามปรับสมดุลทางสังคมและการเมืองซึ่งมีแนวโน้มจะให้ความรุนแรงอยู่ตลอด ในบางครั้งเสกสรรค์เรียกสิ่งนี้ว่า “สงครามกลางเมือง” ของไทย โดยในระดับปัจเจกสงครามที่วันนี้ถือเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์เสกสรรค์ในการสรรค์สร้างตัวตน รวมไปถึงการเป็นที่รู้จักในระดับสังคมวงกว้าง

2) ช่วงมัชฌิมวัย (พ.ศ. 2524 ถึง พ.ศ. 2543)

ภายหลังความขัดแย้งทางอุดมการณ์ซ้าย-ขวาลิ้นสุดลง ระบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมได้เข้ามามีอิทธิพลต่อวิถีเศรษฐกิจ สังคม การเมืองไทยอย่างต่อเนื่อง การที่รัฐไทยมีนโยบายเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมทำให้เอื้อต่อกระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งผู้ที่ได้รับผลประโยชน์จากนโยบายของรัฐและกระแสเศรษฐกิจแบบโลกาภิวัตน์ส่วนใหญ่ คือ กลุ่มนักธุรกิจ ชนชั้นกลาง และผู้มีส่วนใน GDP ส่วนใหญ่ของประเทศ อย่างไรก็ตาม แม้จะมีปริมาณการค้าการลงทุนจำนวนมากแต่ในอีกด้านหนึ่งก็ก่อให้เกิดการช่วงชิงทรัพยากรเพื่อผลผลิตตามไปด้วย อันส่งผลให้เกิดปัญหาขาดแคลนทรัพยากรตามมา นอกจากนี้ยังมีปัญหาความพ่ายแพ้ของธุรกิจขนาดย่อมต่อธุรกิจทุนข้ามชาติขนาดใหญ่ และช่องว่างระหว่างรายได้ของผู้มีอันจะกินกับประชาชนระดับล่าง

ผลของยุคโลกาภิวัตน์ในสังคมไทยยังก่อให้เกิดสังคมใหม่ที่มีวัฒนธรรมสอดคล้องกับระบบเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่ นั่นคือ วัฒนธรรมบริโภคนิยม คู่ขนานไปกับสังคมชนบทที่ยังคงยากจนดักดานอยู่เช่นเดิม ในขณะที่ประวัติชีวิตของเสกสรรค์ในช่วงนี้ดำรงอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ในลักษณะของการต่อต้านโดยเฉพาะในประเด็นวัฒนธรรมบริโภคนิยม ความเสื่อมของจิตใจมนุษย์ ซึ่งทัศนะที่เขาที่ใช้นามมาต่อต้านคือ หลักศีลธรรมดั้งเดิมจากวิถีลูกผู้ชายโบราณ เช่น ความซื่อสัตย์ รักษาสัจวาจา ยึดศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ความกล้าหาญ และรักษาคุณธรรม การที่เสกสรรค์ถือหลักวิถีลูกผู้ชายโบราณมาใช้ในสังคมโลกาภิวัตน์ อาจทำให้เห็นว่าเสกสรรค์

ต้องการให้ธำรงลักษณะจิตวิญญาณโลกโบราณเอาไว้เช่นเดิมจนมีลักษณะอนุรักษนิยมอยู่บ้าง ในขณะที่เดียวกันรากฐานความคิดพุทธศาสนาที่หดหายไปบ้างในช่วงของการปฏิวัติก็เริ่มปรากฏอีกครั้งในงานเขียนหลายชิ้นจนกระทั่งมาปรากฏอย่างชัดเจนหลังจากที่ชีวิตถึงจุดแตกหักประสบปัญหาครอบครัว

ในด้านความคิดทางการเมืองของเสกสรรค์ ประเด็นที่ถูกหยิบยกมากล่าวคือประเด็นโลกาภิวัตน์ถือเป็นเรื่องสำคัญยิ่งกว่าปัญหาการสร้างสถาบันการเมือง เพราะโลกาภิวัตน์ได้กระทบต่ออำนาจอธิปไตยของรัฐที่มีลดน้อยลงเพราะข้อจำกัดจากพันธะสัญญาหรือองค์การระหว่างประเทศ ในขณะที่เดียวกันรัฐก็ไม่สามารถสร้างฉันทามติทางการเมืองให้เกิดขึ้นได้เนื่องจากสังคมมีความต้องการที่แตกต่างหลากหลาย ทำให้การนิยามผลประโยชน์ของชาติเป็นเรื่องยาก ทั้งยังมีการแอบอ้างผลประโยชน์ของชาติอย่างเลื่อนลอยเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ของคนบางกลุ่ม

เสกสรรค์ได้เสนอแนวทางแก้ปัญหาดังกล่าวนี้ ด้วยการยืนยันความจำเป็นของการเมืองภาคประชาชน (People politics) ซึ่งหมายถึง การเคลื่อนไหวอย่างมีจิตสำนึกทางการเมืองของกลุ่มประชาชนเพื่อลดฐานะครอบงำของรัฐ รวมทั้งเพื่อรวมอำนาจบางส่วนให้ประชาชนใช้ดูแลชีวิตตนเองโดยตรง กล่าวให้ชัดการเมืองภาคประชาชนก็คือ ความพยายามผลักดันให้อำนาจรัฐถอยร่นไป เพื่อเปิดพื้นที่ให้ประชาชนดูแลตัวเองมากขึ้น เช่นวางแผนเศรษฐกิจท้องถิ่นได้เอง

การเมืองภาคประชาชน เป็นกระบวนการประชาธิปไตยทางตรง หรือประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม เพื่อช่วยแก้ปัญหาประชาธิปไตยแบบตัวแทนที่ไม่อาจสนองตอบความต้องการของประชาชนได้ทั่วถึง แนวคิดการเมืองภาคประชาชนแสดงให้เห็นแง่คิดเรื่องความศรัทธาในเสรีภาพของมนุษย์ในการตัดสินใจดูแลชีวิตของตนเองภายใต้กรอบที่รัฐคอยช่วยเหลือเสมือนเป็นพี่เลี้ยง ในขณะที่เดียวกันประชาธิปไตยแบบตัวแทนก็มีความสำคัญ ในการจัดการการเมืองที่ต้องอาศัยเทคนิค เช่น การออกกฎหมาย การทหาร การระหว่างประเทศ ทั้งนี้ก็ต้องอยู่ภายใต้ฉันทานุมัติจากประชาชน มิใช่อ้างความชอบธรรมจากการเลือกตั้งเพียงอย่างเดียว

โดยสรุปแล้วความคิดของเสกสรรค์ในช่วงมัชฌิมวัย ในประเด็นชีวิต จิตวิญญาณ มีหลักศีลธรรมดั้งเดิมจากวิถีลูกผู้ชายโบราณและหลักคุณธรรมทั่วไป ส่วนประเด็นความคิดทางการเมืองเป็นการชี้ให้เห็นอำนาจอัฐในยุคโลกาภิวัตน์และแนวทางการเมืองภาคประชาชน

3) ช่วงปัจฉิมวัย (พ.ศ.2543 ถึงปัจจุบัน)

ภายหลังปัญหาการหย่าร้าง เสกสรรค์ได้กลับมาทบทวนวิถีคิดของตนเองเพราะเห็นว่าการยืนยันตัวตนเป็นศูนย์กลางความคิดโดยไม่พิจารณาความจริงรอบๆ ตัวได้สร้างปัญหาให้กับ

ตัวเองและคนรอบข้าง การถอดหรือตัวตนที่เต็มไปด้วยการยึดมั่นอุดมคติจึงเป็นหนทางออกที่เขาพบ โดยบังเอิญ และเมื่อตรวจสอบกับวิถีคิดของพุทธศาสนาและงานจิตวิญญาณอื่นๆ ก็พบว่าแนวทางใหม่ที่ค้นพบเป็นคำตอบของการแสวงหาความหมายของการดำรงอยู่ของชีวิตคือความสุขที่แท้ที่อยู่ ที่จิตใจมากกว่าสิ่งใด อันที่จริงสิ่งที่เสกสรรค์ค้นพบไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นใหม่ แต่เป็นสิ่งที่มียุ่ยาวนานแล้ว รอเพียงวันเวลาที่เสกสรรค์จะเติบโตพอที่จะเข้าใจความลึกซึ้งของธรรมข้อนี้

ในช่วงปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา นับจากงานเขียน “วิหารที่ว่างเปล่า” เสกสรรค์ได้นำวิถีคิดทางศาสนามาใช้ในการพิจารณาประสบการณ์ชีวิต การผลิตงานเขียนในแนวทางจิตวิญญาณมากกว่าที่เคยมีมา รวมไปถึงบทความทางการเมืองด้วย ซึ่งคล้ายคลึงกับปัญญาชนสาธารณะหลายคน que เริ่มผลิตงานเขียนเกี่ยวกับจิตวิญญาณทางศาสนา อาทิ ธีรยุทธ บุญมี ชัชวรินทร์ ไชยวัฒน์ เป็นต้น

ในด้านความคิดทางการเมือง เสกสรรค์สนใจการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระดับโลก ต่อเนื่องจากช่วงมัชฌิมวัย คือ โลกาภิวัตน์ และความเสื่อมทรุดทางจิตวิญญาณของชนชั้นกลาง อันเนื่องมาจากภาวะหลังสมัยใหม่ ซึ่งรัฐไทยไม่อาจจัดการได้เพียงอาศัยระบบการเมืองแบบเดิมๆ ในขณะที่เดียวกันเสกสรรค์ได้รวมความคิดทางการเมืองเข้ากับความคิดเรื่องจิตวิญญาณเพื่อใช้ในการพิจารณาปรากฏการณ์ทางการเมือง ซึ่งเสกสรรค์สรุปว่า “การครอบงำที่มนุษย์ทำต่อกัน แท้จริงแล้วนับเป็นความสัมพันธ์ทางอำนาจอย่างหนึ่ง แต่มันไม่ได้เกิดจากโครงสร้างทางสังคมอย่างเดียว ต้นตอเกิดที่ใหญ่โตกว่ากลับอยู่ในใจคน”⁴ โดยเขาเชื่อว่าการมองการเมืองจากมุมมองทฤษฎีต่างๆ เช่น รัฐนั้นเป็นประชาธิปไตยหรือไม่เพียงไรอาจทำให้เข้าใจต้นตอปัญหาการครอบงำทางการเมืองที่เกิดขึ้นไม่ชัดเจน ดังนั้น ในการพิจารณาเรื่องการเมืองอาจต้องพิจารณาที่เรื่องของอำนาจที่ปรากฏในความสัมพันธ์ต่างๆ ทั้งที่มาของอำนาจ การใช้อำนาจและการตรวจสอบอำนาจ ประกอบกับการให้ความสำคัญกับจิตวิญญาณของปัจเจกซึ่งเป็นบ่อเกิดของปัญหาต่างๆ ดังนั้น ความคิดทางการเมืองของเสกสรรค์ปลายทศวรรษ 2540 เป็นต้นมา จึงเป็นการนำเสนอประเด็นในสองระดับควบคู่กันอยู่เสมอ คือ การเมืองในระดับโครงสร้าง ที่เน้นประชาธิปไตยทางตรง เช่นเดียวกับช่วงมัชฌิมวัย และ การเมืองในระดับจิตวิญญาณ นั่นคือการนำพุทธศาสนามาใช้ควบคุมความต้องการที่เกินพอดี

⁴ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, “ผู้อื่นในตัวเรา,” ใน วันที่ถอดหมวก: ความเรียงว่าด้วยอิสรภาพจากตัวตน. (กรุงเทพฯ : สามัญชน, 2550), น. 22.

อย่างไรก็ตาม คำถามที่เสกสรรค์ยังคงแสวงหาต่อไปคือทำอะไรที่จะให้เรื่องทางโลก และทางธรรมเกื้อกูลอยู่ด้วยกันได้ในทางปฏิบัติ เนื่องจากปัญหาใหญ่ร่วมกันของคนที่น่า พุทธศาสนามาใช้ปฏิบัติอยู่ที่ความสำเร็จที่เกิดขึ้นได้ในระดับปัจเจก หากแต่ในระดับของสังคมแล้ว มิใช่เรื่องที่จะเกิดขึ้นได้อย่างฉับพลันทั้งที่หลักการทางศาสนาอาจช่วยในการเยียวยาปัญหาที่เกิดขึ้นในโลกปัจจุบันได้

จากการศึกษาประวัติชีวิตและพัฒนาการทางความคิดของเสกสรรค์ ทำให้เราเห็นการ ต่อสู้ความคิดทางการเมืองในประเทศไทยช่วงทศวรรษ 2490-2550 หรือประมาณ 60 ปี ที่ผ่านมา ซึ่งเป็นการต่อสู้ปะทะสังสรรค์ทางความคิดหลายกระแส เช่น อำนาจนิยมทหาร ประชาธิปไตยแบบ ตัวแทน ประชาธิปไตยแบบการเมืองภาคประชาชน ความคิดมานุษยนิยม ความคิด พุทธศาสนา ความคิดซ้ายใหม่ ลัทธิเหมา เจ๋อตุง ความคิดสังคมนิยมประชาธิปไตย ความคิด ดั้งเดิม เช่น วัฒนธรรมนักเลงโบราณ วัฒนธรรมระบบอาวุโส เป็นต้น

นอกจากนี้ เรายังเห็นการก่อรูปความคิดของเสกสรรค์ด้วยการพิจารณาจากพัฒนาการ ทางความคิดของเขาทั้งสามวัย คือ ปฐมวัย มัชฌิมวัย และปัจฉิมวัย คำถามต่อมาก็คือ สังคม การเมืองจะได้อะไรจากการศึกษาประวัติชีวิตและพัฒนาการทางความคิดของเสกสรรค์ ต่อคำถาม นี้อาจตอบได้ 8 ประการคือ

ประการแรก ประวัติชีวิตของเสกสรรค์อาจให้แง่คิดในเรื่องการดำรงอยู่ในสังคม ประชาธิปไตย เนื่องจากชีวิตของเสกสรรค์แสดงให้เห็นถึงความเป็นอิสระทางความคิด ความเป็น พลเมืองที่เอาการเอางานกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง นับตั้งแต่เป็นนักศึกษาจนถึงปัจจุบัน เสกสรรค์ร่วมทำกิจกรรมทางการเมืองอย่างต่อเนื่อง อาทิ สังเกตการณ์เลือกตั้ง ชุมนุมประท้วง เขียนบทความวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาล สู้รบกับรัฐบาล ตั้งกลุ่มสนทนากองการเมือง ตั้งกลุ่มกดดันทาง การเมือง ฯลฯ กิจกรรมทางการเมืองเหล่านี้ล้วนแสดงให้เห็นความสนใจที่มีต่อส่วนรวม ซึ่งเป็น สิ่งจำเป็นในการสร้างประชาสังคมในสังคมประชาธิปไตย

นอกจากนี้ เสกสรรค์ยังมีลักษณะความคิดที่เป็นอิสระไม่ติดกับอุดมการณ์ใดอย่างไร เหตุผลแต่มีเส้นแบ่งชัดเจนระหว่างความดี ความชั่ว หรือมีความคำนึงถึงความสำคัญของทฤษฎี และความเป็นจริงควบคู่ไปด้วย ความคิดอิสระของเสกสรรค์แสดงให้เห็นว่าความแตกต่างทาง ความคิดเป็นเรื่องปกติในสังคมประชาธิปไตย ในหลายกรณีความคิดอิสระช่วยสรรค์สร้างสิ่งใหม่ เช่น แนวทางการเขียนวรรณกรรมของเสกสรรค์ที่ช่วยสร้างแนวทางใหม่ในการเขียนสารคดีใน ประเทศไทย แต่ความแตกต่างทางความคิดในสังคมไทยเป็นเรื่องแปลกใหม่ และอาจนำไปสู่ความ แปลกแยก ทั้งนี้คนแบบเสกสรรค์ก็มีอีกเป็นจำนวนมาก มิเพียงคนที่มีความคิดต่างจากกระแสหลัก

สังคมเท่านั้น แต่หมายรวมถึง “คนชายขอบ” อีกจำนวนมากในประเทศไทย คำถามสำคัญก็คือ สังคมจะจัดการอย่างไรกับผู้คนเหล่านี้ให้อยู่รวมกันได้อย่างปกติสุข

ประการที่สอง ข้อคิดที่ได้จากการศึกษาความคิดของเสกสรรค์ที่สำคัญคือ “คุณธรรม” ที่ใช้ดำเนินชีวิต เช่น การรักษาสัจจะวาจา การไม่ยึดติดเงินทองลาภยศสรรเสริญ ความรักเพื่อน พ้อง ซึ่งถือเป็นคุณธรรมที่จำเป็นในยุคโลกาภิวัตน์ในอันที่จะโยงโยยผู้คนเข้าหากัน และอยู่รวมกันได้อย่างปกติสุข ในมิติทางการเมือง คุณธรรมต่างๆ รวมไปถึงสำนึกการดำรงอยู่ของส่วนรวมเป็นสิ่งจำเป็นที่ผู้นำทางการเมืองจำเป็นต้องมีโดยเฉพาะในช่วงที่ระบบและโครงสร้างสถาบันการเมืองยังไม่แน่นอนและทำงานได้ไม่เต็มที่

ประการที่สาม ความคิดเรื่องสังคมในอุดมคติของเสกสรรค์มีลักษณะพิเศษตรงที่คำนึงถึงความเชื่อมโยงของสรรพสิ่ง ตั้งแต่จิตใจมนุษย์ไปถึงการดำรงอยู่ของจักรวาล หรือการเห็นความสำคัญของส่วนรวมพอๆ กับที่ให้ความสำคัญกับปัจเจก ซึ่งหากสังคมตระหนักถึงความจริงประการนี้ก็อาจช่วยบรรเทาสภาพ “แตกปัจเจก” ในยุคหลังสมัยใหม่ได้ หลักการดังกล่าวเป็นสังคมนิยมที่มีอยู่ ซึ่งเสกสรรค์ได้นำมาทำความเข้าใจใหม่และนำเสนอใหม่ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ หรือสภาพความจริงที่ปรากฏตรงหน้าผ่านงานเขียน อันเป็นการทำสิ่งที่มีอยู่แล้วให้ปรากฏกระจ่างชัดยิ่งขึ้นกว่าที่เคยมีมา

ประการที่สี่ วิธีการมองพัฒนาการทางการเมืองของเสกสรรค์ถือว่าเป็นความคิดริเริ่มใหม่ เพราะเป็นการพิจารณาพัฒนาการทางการเมืองที่แตกต่างจากความคิดทั่วไปที่มุ่งสร้างความแข็งแกร่งของระบบนิติบัญญัติ และบริหารและการรวมศูนย์อำนาจเพียงอย่างเดียว หากแต่พัฒนาการทางการเมืองของเสกสรรค์คือการพิจารณาที่การแทรกตัวของอำนาจรัฐในความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสังคมว่าไปในทิศทางใด โดยเสกสรรค์เชื่อว่าการหดตัวของอำนาจรัฐในขณะที่ประชาชนมีศักยภาพในการดูแลตนเองมากขึ้นถือเป็นจุดสูงสุดในพัฒนาการทางการเมือง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ การปกครองที่ผู้ถูกปกครองไม่รู้สึกรู้ว่ากำลังถูกปกครอง ซึ่งหลักการดังกล่าวอาจนำมาเป็นแนวทางการพัฒนาการเมืองในประเทศไทยได้

ประการที่ห้า จากเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 ในครั้งนั้นพบว่านักศึกษาจำนวนมากมีส่วนร่วมสำคัญในการนำมวลชนเข้าเปลี่ยนแปลงสังคมการเมือง อันสอดคล้องกับเงื่อนไขปัจจัยต่างที่นำไปสู่เหตุการณ์นั้นๆ นักศึกษาแต่ละคนมีบทบาทที่แตกต่างกันและเป็นกำลังสำคัญในบทบาทที่ตนได้รับ ในส่วนของผู้นำนักศึกษานั้นบทบาทในมิติเคลื่อนไหวและควบคุมมวลชน การตัดสินใจ การปลุกขวัญกำลังใจ การแก้ไขสถานการณ์นั้นถือได้ว่าเสกสรรค์เป็นผู้ที่มีบทบาทสูงและเป็นผู้นำอย่างแท้จริง ซึ่งแสดงให้เห็นความสามารถเฉพาะตัวของเขาในการสื่อสารกับคนหมู่มาก

การวางแผน กับทั้งความสามารถในการตัดสินใจ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นต้นแบบของการเคลื่อนไหวมวลชนหรือการเมืองบนท้องถนน

ประการที่หก เสกสรรค์เป็นตัวอย่างหนึ่งของมนุษยภาพที่ประสบความสำเร็จสูงในการเป็นผู้นำเป็นวีรชนในเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ แต่ประสบปัญหาการเรียกร้องจากผู้คนเนื่องจากภาพที่ปรากฏในอดีต และการพยายามมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันอย่างคนทั่วไป ซึ่งเป็นปัญหาของ วีรชน หลายคน ปัญหาของการเป็นวีรชน หรือบุคคลผู้มีชื่อเสียงนี้เคยเกิดขึ้นกับชีวิตเสกสรรค์ และผู้นำนักศึกษาอื่นๆ ดังความเห็นของ เบเนดิกส์ แอนเดอร์สัน

“บ่อยครั้งที่เดียวที่ฉันคิดว่าเสกสรรค์นั้น เป็นบุคคลที่มีชื่อเสียงมากเกินไปสำหรับตนเองที่จะมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีและมีความสุข ลักษณะเช่นนี้เกิดขึ้นได้เสมอกับผู้นำนักศึกษา นั่นคือ พวกเขาที่มีชื่อเสียงมากเกินไปเสียตั้งแต่วัยหนุ่ม และแล้วเมื่อถึงช่วงชีวิตในวัยที่เป็นผู้ใหญ่ขึ้น เขาก็ได้พบว่ามันเป็นเรื่องยากที่จะรักษาชื่อเสียงที่เคยมีนั้นไว้”⁵

ประการที่เจ็ด ชีวิตและผลงานของเสกสรรค์สะท้อนให้เห็นจิตวิญญาณขบถ การขบถต่อสภาพแวดล้อมในแต่ละช่วงชีวิตของเสกสรรค์ที่จริงแล้วคือการไม่ยอมจำนนต่อสิ่งที่เรียกว่า “ความไม่ชอบธรรม” ที่บั่นทอนการพัฒนาศักยภาพสูงสุดของมนุษย์ ซึ่งอาจสรุปได้สามประการคือ

- 1) ปัญหาเชิงโครงสร้าง เช่น ระบอบเผด็จการอำนาจนิยมในรูปของระบบอาวุโส การปกครองโดยรัฐบาลทหาร หรือการปิดกั้นเสรีภาพ และความเท่าเทียมกันในสังคมการเมือง
- 2) ด้านมืดของมนุษย์ เช่น ปัจเจกชนนิยมสุดขั้ว การเอารอดเอาเปรียบ การแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตนที่กระทบผลประโยชน์ส่วนรวม

3) สูตรสำเร็จของทฤษฎีความรู้ ทั้งความรู้ที่กลายเป็นอำนาจในการ “กดขี่” และความรู้ที่ปิดกั้นความเข้าใจสภาพ “ความจริง” ที่ปรากฏขึ้น เช่น การวิพากษ์ความคิดว่าด้วย “ซ้ายไทย” และมโนทัศน์ทางการเมืองต่างๆ รวมไปถึงข้อโต้แย้งต่อกรอบการวิเคราะห์สังคมไทย และรัฐไทยทั้ง

⁵ “Sometimes I think he was too famous for his own good and happiness. This often happens to top student leaders, i.e. they perhaps become too famous too early in life, and find it hard to maintain that fame in later life.” สัมภาษณ์ Benedict R.O'G. Anderson, 25 กรกฎาคม พ.ศ. 2551 (ทางอีเมล)

จากกลุ่มจารีตนิยม และกลุ่มอุดมการณ์นิยมหรือกลุ่มที่ยึดหลักอุดมการณ์อย่างตายตัว จิตวิญญาณขบถนี้หากดำรงอยู่ในสังคมการเมือง จะสามารถช่วยสร้างสมดุลให้เกิดขึ้น แม้จะไม่สามารถทำให้ความไม่ชอบธรรมนี้หมดสิ้นไปก็ตาม

ประการสุดท้าย เราสามารถเรียนรู้จากข้อผิดพลาดในการมองโลกของเสกสรรค์ได้ โดยเฉพาะในเรื่องการยึดติดอดีตและสัมพันธ์ภาพที่มีต่อคนรอบข้าง ดังที่เสกสรรค์ได้กล่าวถึงตัวตนในวัยหนุ่มว่าเป็นคนมองโลกแบบชั่วตรงข้าม ขาว-ดำ ซึ่งทำให้เสกสรรค์ต้องพบกับความขัดแย้งกับผู้คนรอบข้าง ซึ่งผลพวงของอดีตได้ทำให้การรักษาสัมพันธ์ภาพกับคนรอบข้างมีปัญหาไปด้วย ทั้งยังทำให้ตนเองเป็นทุกข์ดังที่เขาได้กล่าวว่า “การเคี้ยวกรำตัวตนอย่างเปลี่ยวเหงาและขมขื่นไม่เพียงไม่ช่วยให้โลกดีขึ้น หากความทุกข์ที่ทับทวยยังทำให้ห่างไกลสันติสุข อย่างมากที่สุดก็ได้สุดคมความรู้สึกที่จินตนาการเอาเองว่าเราสูงส่งกว่าผู้อื่น มันเป็นโชตรวนอีกแบบหนึ่งซึ่งแม้จะห้อยแขวนสิ่งที่ดูสวยงามเอาไว้ แต่ก็นับเป็นโชตรวนอันหนักอึ้ง”⁶ ประสบการณ์ของเสกสรรค์ในเรื่องยึดติดอดีตนี้เป็นบทเรียนสำคัญให้กับปัจเจกชนทุกคนที่ยึดติดกับความคิดมองโลกแบบชั่วตรงข้าม และการมองโลกแบบเอาตัวเองเป็นศูนย์กลางในทุกๆ เรื่อง

เสกสรรค์กับตัวอย่างบุคคลสำคัญในอดีต

ในประวัติศาสตร์ความคิดของประเทศไทย นอกจากวีรกษัตริย์ เจ้าฟ้า ชุนนาง จะมีส่วนสำคัญในการสรรค์สร้างส่งต่อวิทยาการความรู้ต่างๆ แล้ว ยังมีสามัญชนอีกจำนวนหนึ่งซึ่งมีส่วนสำคัญในประวัติศาสตร์ความคิด โดยเฉพาะในช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ในทางการเมือง อาทิ การอภิวัฒน์ พ.ศ. 2475 การชุมนุมเรียกร้องประชาธิปไตยในปี พ.ศ.2516 หรือการต่อสู้ระหว่างรัฐกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย เป็นต้น

บุคคลสำคัญผู้เป็นสามัญชนนี้มาจากหลากหลายอาชีพ ทั้งนักหนังสือพิมพ์ นักการเมือง นักกฎหมาย ครู ฯลฯ อาทิ เทียนวรรณ กศร.กุหลาบ จิตร ภูมิศักดิ์ เปลื้อง วรรณศรี อิศรา อมันตกุล กุหลาบ สายประดิษฐ์ ปรีดี พนมยงค์ อัศนี พลจันทร นรินทร์ ภาษิต ถวัติ ฤทธิเดช พระสารสาสน์พลขันธ์ ฯลฯ

⁶ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, ผ่านพ้นจึงค้นพบ, (กรุงเทพฯ : สามัญชน, 2551), น.21.

บุคคลสำคัญเหล่านี้ได้ผลิตงานเขียนและแสดงบทบาทในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งสิ่งหนึ่งที่มีความคล้ายคลึงกัน คือ เป็นบุคคลที่มีความคิดเห็นแตกต่างจากกระแสสังคมหลัก เช่น ปฏิเสธวัฒนธรรมข้าราชการ ปฏิเสธสังคมที่แบ่งแยกชนชั้น หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นบุคคลที่มีความคิด “ก้าวหน้า” ในแต่ละยุคสมัยบ้างก็ถูกเรียกขานว่าเป็นคน “ประหลาด” พวกเขาไม่เป้าหมายความคิดความใฝ่ฝันที่คล้ายคลึงกัน เช่น เสรีภาพ และความยุติธรรมของประชาชนโดยเสมอภาคกัน

กรณีของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล อาจนับรวมได้ว่าเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์การเมืองไทย โดยเฉพาะในช่วงของการเรียกร้องรัฐธรรมนูญและประชาธิปไตยในปี พ.ศ.2516-2523 แม้หลังจากเสกสรรค์ได้ยุติบทบาทนักปฏิวัติไปแล้วก็ตาม เขายังคงผลิตงานเขียนในลักษณะของการวิพากษ์วิจารณ์สังคมและการเมืองอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งมีประวัติและผลงานที่คล้ายคลึงกับบุคคลสำคัญในอดีตอยู่ด้วย

ในส่วนนี้พิจารณาตัวอย่างบุคคลสำคัญในอดีตกับแนวคิดของพวกเขาจำนวน 4 คน คือ ปรีดี พนมยงค์ (พ.ศ. 2443-2526), กุหลาบ สายประดิษฐ์ (ศรีบูรพา) (พ.ศ. 2448-2517), จิตร ภูมิศักดิ์ (พ.ศ. 2473-2509), อัศนี พลจันทร (พ.ศ. 2461-2530) ซึ่งในกรณีนี้เป็นการพิจารณาจากประเด็น พื้นฐานชีวิต ประสบการณ์ และสภาพสังคมของยุคสมัย พิจารณาการต่อต้านหรือการต่อสู้ ว่าพวกเขาเหล่านั้นต่อต้านอะไร หรือไม่เห็นด้วยกับความคิดค่านิยมใด และ ความคิดที่ใช้ต่อต้าน โดยการพิจารณาสังเขปประวัติชีวิตและผลงานของทั้งสี่คนแล้วพิจารณาความเหมือนและความแตกต่างของทั้ง 4 คนกับเสกสรรค์

ปรีดี พนมยงค์ (พ.ศ. 2443-2526)

ปรีดี พนมยงค์ เป็นหนึ่งในผู้นำคณะราษฎรในการอภิวัฒน์ พ.ศ.2475 เขาได้เห็นปัญหาความเสื่อมโทรมของระบอบการปกครองสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งไม่สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ภายในประเทศในช่วงเวลาดังกล่าวได้ กับทั้งดำรงชีวิตอยู่ในกระแสการเมืองช่วงต้นทศวรรษที่ 20 อันเป็นช่วงเวลาแห่งการปฏิวัติและการเติบโตของกระแสอุดมการณ์ต่างๆ เช่น สังคมนิยม เสรีนิยม คอมมิวนิสต์ ซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองครั้งสำคัญในหลายประเทศทั่วโลก ดังนั้นด้วยความเสื่อมของสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และการตื่นตัวทางการเมืองโลก เป็นปัจจัยหนึ่งในการผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองซึ่งมี ปรีดี พนมยงค์ เป็นแกนนำคนสำคัญ

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ปรีดีได้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย (พระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองสยามชั่วคราว พุทธศักราช 2475) ซึ่งมีเนื้อหาที่อาจเรียกว่า “ก้าวหน้า” โดยเฉพาะประเด็นการให้อำนาจอราษฎรผ่านสภาผู้แทนราษฎรในการออกกฎหมายและ

ถอดถอนคณะกรรมการราษฎรหรือพนักงานรัฐบาลได้ อย่างไรก็ตาม ตามแนวหลัก 6 ประการตามประกาศของคณะราษฎรก็ได้มุ่งเปลี่ยนแปลงสังคมจากสังคมชนชั้นมาเป็นสังคมประชาธิปไตยอย่างฉับพลัน หากแต่แนวทางหลัก 6 ประการของคณะราษฎรแสดงให้เห็นการเพิ่มบทบาท และหน้าที่ของรัฐให้เป็นรัฐสมัยใหม่โดยเฉพาะบทบาทในการอุปถัมภ์สังคม อาทิ การรักษาความปลอดภัยภายในประเทศ การให้บริการการศึกษาอย่างเต็มที่แก่ราษฎร หรือการจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ เป็นต้น

นอกจากนี้ ปรีดียังได้วางเค้าโครงเศรษฐกิจ (สมุดปกเหลือง) ซึ่งมีการประกันรายได้ให้กับประชาชนในรูปแบบของสหกรณ์โดยใช้หลักการของการประกันสังคมที่ปรีดีเชื่อว่ามีทั้งการผสมผสานความคิดสังคมนิยม และเสรีนิยมไว้ด้วยกัน เค้าโครงเศรษฐกิจนี้ ชี้ให้เห็นความพยายามในการให้ความสำคัญกับชนชั้นล่าง และสามัญชนทั่วไปโดยเน้นในเรื่องความเสมอภาคทางเศรษฐกิจ อย่างเป็นทางการ เพื่อเป็นแนวทางแก้ปัญหาคความยากจน

จากธรรมนูญและเค้าโครงเศรษฐกิจของปรีดี ชี้ให้เห็นแนวทางปรับเปลี่ยนจารีตเดิมจากชนชั้นสูงเป็นแก่นของอำนาจและศูนย์กลางเศรษฐกิจมาสู่การกระจายอำนาจไปยังชนชั้นล่างในลักษณะของสังคมนิยม และการเมืองในรูปแบบเลือกตั้งผู้แทนจากประชาชน โดยเชื่อว่าการเลือกตั้งคือสัญลักษณ์ของประชาธิปไตย ในขณะที่เดียวกันจะพบว่า ปรีดีก็ได้ปฏิเสธความจำเป็นในการดำรงอยู่ของระบอบกษัตริย์และอำนาจในการตัดสินใจนโยบายสาธารณะที่เป็นของชนชั้นนำ (Elite) ทั้งยังให้ความสำคัญกับการผลักดันเปลี่ยนแปลงต่างๆ ให้เกิดขึ้นภายใต้ระบบรัฐสภา

อย่างไรก็ตาม ปรีดีก็ต้องเผชิญกับคู่ต่อสู้ทางความคิด นั่นคือฝ่ายอนุรักษนิยมหรือกลุ่มที่มีความคิดหวาดกลัวการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นว่าจะเป็นการสร้างระบอบคอมมิวนิสต์มาแทนที่น่าสนใจว่าความกลัวที่ว่านี้ปรากฏอยู่ในแต่ละยุคสมัยและเป็นสิ่งที่นักคิดสามัญชนหลายคนต้องเผชิญ

กุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือ “ศรีบูรพา” (พ.ศ. 2448-2517)

กุหลาบ สายประดิษฐ์ หรือ “ศรีบูรพา” เป็นบุคคลร่วมสมัยกับปรีดี พนมยงค์ เขามีอาชีพเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่มีผลงานในแนวก้าวหน้า ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นขบถต่อวัฒนธรรมดั้งเดิม ตัวอย่างเช่น การนิยามความหมายของ “สุภาพบุรุษ” หรือ ลักษณะของผู้ชาย ซึ่งตามความเข้าใจของผู้คนในยุคสมัยนั้น คำว่าสุภาพบุรุษจะให้ภาพบุรุษที่แต่งกายภาคภูมิ สุภาพ โดยลักษณะของสุภาพบุรุษอาจเทียบเคียงกับ “ผู้ดี” ซึ่งหมายถึง บุคคลที่มีชาติตระกูลสูง แต่กุหลาบได้นิยาม

ความหมายของสุภาพบุรุษเสียใหม่โดยมีลักษณะสำคัญคือ สุภาพอ่อนโยน และมีความเสียสละ โดยเฉพาะข้อหลังนี้เป็นคุณธรรมที่สำคัญในความหมายที่ต้องคำนึงถึงผู้อื่นหรือส่วนรวม

งานเขียนของกุหลาบในระยะแรกเป็นการตั้งคำถามต่อค่านิยม วิธีปฏิบัติของคนในสังคมเมือง เช่น การถือเรื่องชนชั้น ประเพณีคลุมถุงชน ต่อมาภายหลังกุหลาบได้ไปศึกษาต่อที่ประเทศออสเตรเลียทำให้เขาได้มีโอกาสศึกษาแนวคิดสังคมนิยม อันมีส่วนให้งานเขียนในช่วง พ.ศ.2492 มีลักษณะของวรรณกรรมแนวสังคมนิยม โดยมีการวิพากษ์วิจารณ์ความไม่เป็นธรรมในสังคม การเอาวัดเอาเปรียบของชนชั้นสูง ในขณะที่เดียวกันก็เชิดชูความสำคัญของประชาชนที่ยากไร้ ตัวอย่างงานเขียนเช่น “สิ่งที่ข้าพเจ้าได้เห็นมา” “จนกว่าเราจะพบกันอีก”

นอกจากการขบถต่อวัฒนธรรมเดิมเรื่องการถือเรื่องชนชั้น ประเพณีคลุมถุงชนแล้ว ใน ปี พ.ศ.2474-2475 กุหลาบยังได้เสนอบทความทางการเมือง “มนุษย์ภาพ” ซึ่งวิจารณ์จุดอ่อนของระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ทั้งยังพยายามสร้างความเข้าใจเรื่องระบอบประชาธิปไตยโดยกล่าวถึงสิทธิของประชาชนและความเสมอภาคในสังคม มีการตั้งคำถามถึงความเป็นมนุษย์และเรียกร้องความเท่าเทียมกันของมนุษย์

ในปี พ.ศ.2485 กุหลาบยังได้มีผลงานคัดค้านนโยบายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม เช่น คัดค้านการร่วมมือกับญี่ปุ่นในการทำสงคราม หรือนโยบายชาตินิยมต่างๆ ซึ่งเป็นผลให้กุหลาบต้องถูกจับจำคุกในข้อหาขบถราวสามเดือน นอกจากนี้ กุหลาบยังถูกจับกุมอีกครั้งในข้อหาขบถ ที่เรียกว่า “ขบถสันติภาพ” ในปี พ.ศ.2495

ในระหว่างที่ถูกจับกุมคุมขัง เขายังได้เขียนบทความเกี่ยวกับพุทธศาสนาที่ระยะหลังถูกนำมาตีความในเชิงก้าวหน้า หากแต่ สุภา ศิริมานนท์ เคยวิจารณ์กุหลาบว่า เป็น “บุคคลิสต์ (ชาวพุทธ) มากกว่า มาร์กซิสต์ เป็นผู้รายงานสภาพ ผู้ส่องไฟ มากกว่านักปฏิวัติ เพราะนิสัยไม่ให้”⁷

โดยสรุปชีวิตและงานเขียนของศรีบูรพามีความโดดเด่นในฐานะนักหนังสือพิมพ์ เป้าประสงค์ของงานเขียนเป็นการวิจารณ์ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และวิจารณ์สังคมยุคจอมพล ป. พิบูลสงครามซึ่งขัดกับหลักการ “มนุษย์ภาพ” หรือความเท่าเทียมกันของมนุษย์ เขาปฏิเสธเรื่องชนชั้นตั้งแต่ก่อนที่เขาจะได้รับอิทธิพลจากการศึกษาทฤษฎีมาร์กซิสต์ ซึ่งอาจเข้าใจได้ว่ามาจากทัศนคติพุทธศาสนาที่มีอยู่เดิม ส่วนการที่กุหลาบต่อต้านรัฐนิยมของจอมพล ป.

⁷ วารสารกองทุนศรีบูรพา, ฉบับที่ 6 วันนักเขียน 5 พฤษภาคม 2546, น.18.

พิบูลสงครามก็เนื่องมาจากหลักรัฐนิยมของจอมพล ป.พิบูลสงคราม นั้นได้เก็บกอดปิดกั้นความเป็นอิสระเสรีภาพของมนุษย์ รวมไปถึงเสรีภาพในการเขียนแสดงความคิดเห็นในหนังสือพิมพ์

ข้อสังเกตประการหนึ่งจากการศึกษางานเขียนของศรีบูรพาพบว่า ศรีบูรพาเป็นนักเขียนคอลัมน์หนังสือพิมพ์ เช่นเดียวกับเสกสรรค์ บทความของเขาถูกนำมารวมเล่มตีพิมพ์ในภายหลัง มีทั้งงานเขียน บทกวี เรื่องสั้นและนวนิยาย โดยผลงานที่สร้างชื่อเสียงคือนวนิยาย “ข้างหลังภาพ” และ “แลไปข้างหน้า” แลไปข้างหน้า เป็นนวนิยายสะท้อนเหตุการณ์ในสังคมและประสบการณ์ชีวิตของกุหลาบในช่วงทศวรรษ 2470 ในช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครอง⁸ อาจกล่าวได้ว่าการนำเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคมและประสบการณ์ชีวิตมาเขียนเป็นนวนิยายของศรีบูรพา เป็นแนวทางการเขียนที่คล้ายคลึงกับงานเรื่องสั้นของเสกสรรค์ที่สะท้อนสังคมและสอดแทรกความคิดเพื่อให้สังคมได้รับรู้ หรืออาศัยจินตนาการของตนผสมชีวิตจริงเพื่อชี้ชวนให้ผู้อ่านได้เข้าถึงความคิดและตระหนักรู้ด้วยตนเอง

ปรีดี พนมยงค์ และกุหลาบ สายประดิษฐ์ เป็นบุคคลรุ่นราวคราวเดียวกันที่ต่างก็ขบถต่อระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และต้องการประชาธิปไตยในแง่ของความเสมอภาค และเสรีภาพของประชาชน ปรีดีเป็นสามัญชนที่ต่อสู้ผ่านระบบรัฐสภาในฐานะนักการเมืองคนหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะของนักปฏิวัติที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ในขณะที่ศรีบูรพาเป็นนักหนังสือพิมพ์ที่เน้นบทบาทงานเขียนเผยแพร่ปฏิรูปความคิดให้กับประชาชน เมื่อครั้งรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม ปกครองประเทศแบบรัฐนิยม ปรีดีและกุหลาบต่างก็มีแนวทางต่อต้านในรูปแบบต่างๆ กันไป ทั้งสองคนไม่เห็นด้วยกับนโยบายเข้าข้างญี่ปุ่นในสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยปรีดีใช้วิธีทั้งการเมืองและต่อสู้โดยกองกำลังใต้ดิน ในขณะที่กุหลาบต่อต้านผ่านงานเขียนเพื่อกระตุ้นความคิดของประชาชนในวงกว้าง

อัศนี พลจันทร หรือ “นายผี” (พ.ศ. 2461-2530)

อัศนี พลจันทร หรือ “นายผี” เกิดในครอบครัวที่มีฐานะดีในจังหวัดราชบุรีเป็นบุคคลร่วมสมัยกับ จิตร ภูมิศักดิ์ มีโอกาสศึกษาที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์และการเมือง เช่นเดียวกับกุหลาบ สายประดิษฐ์ การที่อัศนีเป็นคนรักการอ่านการเขียนทำให้อัศนีมีความรู้กว้างขวาง โดยมีผลงานวิจารณ์วรรณกรรมและบทความวิพากษ์รัฐนิยมสมัยรัฐบาลจอมพล ป.พิบูลสงคราม

⁸ ต่อมาถูกกำหนดให้เป็นหนึ่งใน หนังสือดี 100 ชื่อเรื่องที่คนไทยควรอ่าน โดย วิทยาการ เชียงกูล ของสำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.) 2541.

ครั้งหนึ่งอัศนีได้รับราชการเป็นอัยการ มีโอกาสได้สัมผัสปัญหาความยากจนและความเสียหายที่เกิดขึ้นในดินแดนทุรกันดารในจังหวัดปัตตานี เขามีความเห็นอกเห็นใจต่อประชาชน และช่วยเหลือชาวบ้านปัตตานีจำนวนกว่า 50 คนที่โดนจับด้วยข้อหาไม่สวมหมวกตามนโยบายของรัฐบาล ต่อมาข่าวลือว่าอัศนีได้เข้าร่วมก่อการกบฏกับคนท้องถิ่น ทำให้รัฐบาลมีคำสั่งย้ายอัศนีออกจากพื้นที่ ในเวลาต่อมาอัศนีก็ขัดแย้งกับระบบราชการและระบอบของจอมพล ป. พิบูลสงครามมากขึ้น และลาออกจากราชการในที่สุด

อัศนีมีบทความและบทกวีจำนวนมากตีพิมพ์ในหนังสือต่างๆ อาทิ “อักษรศาสตร์นรายเดือน” “สยามสมัย” “นิกรวันอาทิตย์” “สยามนิกร” เนื้อหาของบทความและบทกวีมุ่งวิพากษ์วิจารณ์การเมือง วิจารณ์วรรณคดี นิรุกติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม รวมไปถึงวิจารณ์พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 6 นอกจากนี้ยังมีงานเขียนเบ็ดเตล็ดอื่นๆ อีก เช่น เรื่องเกี่ยวกับผู้หญิง เรื่องงานบ้านการเรือน ในส่วนบทกวีของนายผีนั้น นับว่ามีอิทธิพลต่อความคิดของผู้คนร่วมสมัยโดยเฉพาะบทกวีชื่อ “อีสาน” ซึ่งมีเนื้อหากินใจ ทรงพลังในการปลุกเร้าประชาชนให้เห็นถึงคุณค่าที่แท้จริงของตนเอง นอกจากนี้งานเขียนของนายผียังมีเนื้อหาแสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างชนชั้น ตีแผ่ชีวิตยากจน การกดขี่ขูดรีดความอยุติธรรมในสังคม ซึ่งช่วยในการปลุกเร้าประชาชนให้ลุกขึ้นสู้กับความไม่เป็นธรรม ซึ่งก็คือระบบเผด็จการและความแตกต่างทางชนชั้น

นายผีเป็นสมาชิก พคท. ในยุคแรกๆ (พคท. ตั้งขึ้นเมื่อ 1 ธันวาคม 2485) โดยนายผีเป็นหนึ่งในยี่สิบคนของคณะกรรมการกลาง พคท. หากแต่ในช่วงเวลาที่อยู่ในป่าก็มักถูกวิจารณ์จากสหายนำบางคนว่าเป็นปัญญาชนนายทุนน้อย วีรชนเอกชน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะนายผี “เป็นคนหัวแข็งดีอรัน สิ่งใดไม่ถูกเขาจะสู้หัวชนฝา”⁹ นอกจากนี้เขามักจะมีความคิดขัดแย้งกับแนวทางของพคท. และไม่เห็นด้วยกับ “ทฤษฎีสามโลก” ของจีน

อย่างไรก็ตาม หลังจาก พคท. ล่มสลายไปแล้ว นายผีก็ได้กลับเข้าเมืองเหมือนนักปฏิวัติจำนวนมาก และเสียชีวิตในปี พ.ศ.2530 แม้จะเสียชีวิตไปแล้วแต่ด้วยเวลานั้นการเมืองในภูมิภาคอินโดจีนยังคงมีปัญหา จึงมีสามารถนำร่างของเขากลับเมืองไทยได้เนื่องจากนายผียังเปรียบเสมือนพลังแห่งการปฏิวัติที่อาจส่งผลต่อการเคลื่อนไหว ดังนั้นจึงไม่มีการนำกระดูกของเขากลับประเทศ จนกระทั่งปี พ.ศ.2540

⁹ สุรัชชัย จันทิมาธร อ้างใน <http://www.geocities.com/thaifreeman>, มีนาคม 2551.

จิตร ภูมิศักดิ์ (พ.ศ. 2473-2509)

จิตร ภูมิศักดิ์ เกิดในยุครัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม นโยบายของจอมพล ป. ที่ว่าด้วยการตั้งชื่อให้สื่อลักษณะเพศได้กระทบต่อ จิตรตั้งแต่เกิดเนื่องจากเดิมที่เขาชื่อ “สมจิตร” แต่ต้องถูกเปลี่ยนชื่อเป็น “จิตร” ให้สอดคล้องกับนโยบายของรัฐ

จิตร เป็นนักศึกษาคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่มีความคิดแตกต่างกับจารีตของคณะอยู่มาก เห็นได้จากผลงานหนังสือมหาวิทยาลัยฉบับ 23 ตุลาคม เป็นการผลิตหนังสือเพื่อวิจารณ์สังคม หรือกล่าวได้ว่ามีเนื้อหารับใช้ประชาชน แทนที่จะผลิตให้มีเนื้อหาสอดคล้องกับวันที่ “23 ตุลาคม” นอกจากนี้กิจกรรมที่จิตรทำในช่วงเป็นนักศึกษายังมีลักษณะแตกต่างกับนักศึกษาอักษรศาสตร์ทั่วไป โดยมีการรวมกลุ่มนิสิตที่มีแนวคิดก้าวหน้าร่วมทำกิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษานานแนว มาร์กซิสต์, เหมาอิสต์ นอกจากนี้ยังสนใจศึกษาวรรณคดี อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย จีน เช่นงานของแม็กซิม กอร์กี้, หลู่ซิน ทั้งยังมีการรณรงค์ต่างๆ อาทิ ผลิตหนังสือชื่อ “เสียงนิสิต” คัดค้านการเลือกตั้งสกปรกในปี พ.ศ.2500 และมีความพยายามจัดตั้งสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทยอีกด้วย ทั้งนี้การเคลื่อนไหวของจิตรและกลุ่มเพื่อนมีเป้าหมายเพื่อให้นิสิตนักศึกษาหันมาสนใจการเมือง คัดค้านวัฒนธรรมอเมริกัน คัดค้านระบบอาวุโสในมหาวิทยาลัย ปฏิเสธลัทธินิยมมหาวิทยาลัย

ในส่วนของวรรณกรรมนั้นจิตรเสนอให้ศิลปะต้องรับใช้ประชาชน หรือ “ศิลปะเพื่อชีวิต” มิใช่ศิลปะเพื่อศิลปะ วรรณกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากความคิดของจิตรในระยะหลังจึงมักเป็นวรรณกรรมที่ตีแผ่ความอยุติธรรมในสังคม หรืออาจเรียกว่าเป็น “วรรณกรรมเพื่อชีวิต” ซึ่งรับอิทธิพลจากกระแสสังคมนิยมคอมมิวนิสต์อยู่มาก ด้วยเหตุนี้จึงทำให้จิตรและบุคคลต่างๆ ที่มีความคิดก้าวหน้าถูกจับกุมในข้อหาทำการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ในวันที่ 21 ตุลาคม พ.ศ.2501 ต่อมาถูกปล่อยตัวในปี พ.ศ.2507 และเข้าป่าร่วมกับ พคท. ในชื่อสหยาปริชา ในปี พ.ศ.2508 แต่ก็ถูกยิงเสียชีวิตในปี พ.ศ.2509

จิตรเป็นหนึ่งในนักเขียนยุคสร้างสรรคงานประวัติศาสตร์และวรรณกรรมฝ่ายซ้าย ซึ่งใช้เป็นเครื่องมือในการต่อต้านเผด็จการทหาร หรือนโยบายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และใช้งานวรรณกรรมเป็นเครื่องมือในการต่อต้านจักรวรรดิอเมริกา และระบบศักดินาในยุคนั้น โดยวรรณกรรมของจิตรนับว่ามีอิทธิพลต่อความคิดปัญญาชนในเมืองยุคหลัง และขยายวงกว้างสู่พื้นที่ชนบท ตัวอย่างวรรณกรรมดังกล่าวอาทิ "โองการแข่งน้ำ และ ข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มน้ำเจ้าพระยา", "ภาษาและนิรุกติศาสตร์", เพลง "ภูพานปฏิวัติ" เพลง "แสงดาวแห่งศรัทธา", บทกวี "เธอคือหญิงรับจ้างแท้ใช่แม่คน", "โฉมหน้าที่แท้จริงของศักดินา

ไทยในปัจจุบัน”, “ศิลปะเพื่อชีวิต”, “บทกวีของจิตร ภูมิศักดิ์”, “ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคม ของชื่อชนชาติ”¹⁰ ฯลฯ

จากชีวิตและผลงานของบุคคลสำคัญ 4 คน คือ ปรีดี พนมยงค์ กุหลาบ สายประดิษฐ์ อิศนี พลจันทร และ จิตร ภูมิศักดิ์ แสดงให้เห็นลักษณะบางประการเกี่ยวกับประวัติชีวิตและความคิดของบุคคลกับสังคมการเมืองในประเทศไทยใน 4 ช่วงชีวิต คือ พ.ศ.2443-2530 รวมระยะเวลาราว 87 ปี ซึ่งครอบคลุมเวลาของการเปลี่ยนแปลงการปกครองในปี พ.ศ.2475 และการปราบปรามคอมมิวนิสต์ ในช่วงทศวรรษ 2490 – ทศวรรษ 2520 ชีวิตและความคิดของบุคคลทั้ง 4 นี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกันในหลายประการดังนี้

ประการแรก พื้นฐานครอบครัวของบุคคลทั้ง 4 คน มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ มาจากครอบครัวสามัญชน มีอาชีพรับราชการบ้าง พ่อค้าบ้าง มีฐานะปานกลางไปจนถึงยากจน ยกเว้นอิศนี พลจันทร ที่ในวัยเด็กมีฐานะร่ำรวย ทั้ง 4 คนได้รับการศึกษาสูงในระดับมหาวิทยาลัย เช่น ปรีดี พนมยงค์ จบชั้นปริญญาเอกจากประเทศฝรั่งเศส กุหลาบ สายประดิษฐ์ และ อิศนี พลจันทร จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จิตร ภูมิศักดิ์ จบการศึกษาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นอกจากนี้ยังมีนิสัยรักการอ่านและมีความสามารถในการอ่านภาษาต่างประเทศอีกด้วย ทำให้พวกเขามีโอกาสในการเข้าถึงต้นฉบับความคิด ทฤษฎีการเมือง อุดมการณ์ทางการเมืองต่างๆ ได้โดยตรง อาทิ ลัทธิมาร์กซ์ สังคมนิยม เสรีนิยม และลัทธิเหมา ที่น่าสนใจก็คือ แม้บุคคลสำคัญทั้ง 4 คน จะศึกษาอุดมการณ์ความคิดตะวันตกแต่ก็ได้รับอิทธิพลความคิดจากพุทธศาสนาอยู่ด้วย กุหลาบ สายประดิษฐ์ จิตร ภูมิศักดิ์ มีงานเขียนเกี่ยวกับพุทธศาสนา ในลักษณะของพุทธปรัชญามากกว่าพุทธศาสนพิธี โดยจิตรเชื่อว่าพระพุทธเจ้าบัญญัติศาสนาพุทธเพื่อจะปฏิรูปจิตใจคนและสังคมมนุษย์ไม่ให้เกิดการเบียดเบียนกันและกัน ปรีดี พนมยงค์ และ กุหลาบ สายประดิษฐ์ สนใจงานเขียนของพุทธทาสภิกขุ ซึ่งเป็นการตีความพุทธศาสนาในลักษณะปรัชญาความคิด กรณีกุหลาบ สายประดิษฐ์ มีปรากฏบันทึกประจำวันเมื่อตอนถูกคุมขังว่ากุหลาบ มีกิจวัตรประจำวัน คือการทำสมาธิวิปัสสนา นอกจากนี้กุหลาบยังติดต่อสนทนารวมกับพุทธทาสภิกขุหลายครั้ง และเคยใช้นามปากกา “อุบาสก” เขียนบทความในหนังสือ “กระดิ่งทอง” และ “วิปัสสนา” เป็นต้น

¹⁰หนังสือ “โฉมหน้าที่แท้จริงของศักดินาไทย”, “ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาวและขอม และลักษณะทางสังคม ของชื่อชนชาติ” และ “บทกวีของจิตร ภูมิศักดิ์” ต่อมาถูกกำหนดให้เป็นหนึ่งใน “หนังสือดี 100 ชื่อเรื่องที่คนไทยควรอ่าน”

ประการที่สอง ทั้ง 4 คนมีความคิดต่อต้านความคิดและโครงสร้างสังคมที่เกิดขึ้นในยุคสมัยนั้น คือ

1) การต่อต้านระบบศักดินา เจ้าขุนมูลนายไปจนถึงระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งเชื่อว่ามิสาเหตุจากความเสื่อมของระบอบเองและประสิทธิภาพในการบริหารประเทศในขณะนั้น ไม่สามารถแก้ไขปัญหาความยากจนของประชาชนได้ ทั้งยังเชื่อว่าเป็นสิ่งที่ทำให้มนุษยภาพไม่สมบูรณ์ กล่าวคือ ทำให้มนุษย์ขาดความเสมอภาคในด้านต่างๆ อันก่อให้เกิดความอยุติธรรม ค่านิยมความฟุ้งเฟ้อของชนชั้นสูงกับความยากจนของชนชั้นล่าง โดยความเชื่อเช่นนี้มีที่มาจากแนวคิดประชาธิปไตยของตะวันตก การสร้างรัฐสมัยใหม่ และจากการนำพุทธศาสนามาอธิบาย การต่อต้านระบบศักดินาที่ว่าเป็นปรากฏในความคิดและการกระทำของ ปรีดี พนมยงค์ กุหลาบ สายประดิษฐ์ จิตร ภูมิศักดิ์

2) การต่อต้านจารีต ประเพณีอันเนื่องมาจากระบบราชการ ซึ่งมีหลักคิดศักดินาเป็นฐาน ระบบราชการของไทยมีลักษณะสำคัญคือ ให้ความสำคัญกับสายบังคับบัญชา ยึดมั่นในระบบอาวุโส และมีค่านิยมเส้นสายพวกพ้อง ทั้งยังทำงานในลักษณะเป็น “ข้าราชการ” สนองต่อผู้นำรัฐมากกว่าที่จะเป็น “ข้าราชการ” ทำงานสนองต่อประชาชน ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างข้าราชการกับประชาชนซึ่งมีฐานะใกล้เคียงกับระบบนาย-ไพร่ ดังนั้นจึงพบว่ามีการใช้อำนาจในทางมิชอบอยู่เสมอ เช่น ประสพการณ์ชีวิตของ ปรีดี พนมยงค์ และ อัครนิ พลงจันทร์ สมัยเป็นนักกฎหมาย ต้องทำคดีที่ไม่มีใครกล้าทำหลายคดีซึ่งเป็นคดีพิพาทระหว่างผู้มีอำนาจกับประชาชน กรณีกุหลาบ สายประดิษฐ์ ถูกกีดกัน และเล่นพรรคเล่นพวกจนไม่ได้เป็นข้าราชการกรมแผนที่แม้จะสอบได้เป็นที่หนึ่งก็ตาม

3) การต่อต้านความคิดจักรวรรดินิยมอเมริกา รัฐนิยม ชาตินิยม ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์

ทศวรรษที่ 2490 สหรัฐอเมริกาและพันธมิตรโลกเสรี เช่น อังกฤษ มีอิทธิพลต่อไทยในรูปของการช่วยเหลือทางการเงินและการทหารรวมถึงอิทธิพลทางการเมืองอันได้แก่ลัทธิต่อต้านคอมมิวนิสต์ซึ่งต่อมาได้กลายมาเป็นนโยบายของรัฐ โดยเฉพาะในรัฐบาลของจอมพล ป. และจอมพลสฤษดิ์ ซึ่งลัทธิต่อต้านคอมมิวนิสต์ในไทย (ขวาจัด) เป็นการผสมผสาน 2 แนวคิดคือ 1) ระบบคิดแบบเผด็จการทหาร ซึ่งมีลักษณะอำนาจนิยม รวมศูนย์อำนาจไว้ที่คนหรือกลุ่มคนจำนวนน้อยและมักใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง 2) ชาตินิยมที่ยึดถือสถาบันชาติ ศาสนา (พุทธ) พระมหากษัตริย์ และอุดมการณ์ “ความเป็นไทย” ลักษณะดังกล่าวกลายมาเป็นวาทกรรมที่ชนชั้นนำใช้สังหารคู่ขัดแย้งจำนวนมากทั้งในหมู่ชนชั้นนำด้วยกันและประชาชนทั่วไป

แนวคิดดังกล่าวนี้ได้กระทบต่อเสรีภาพ และความเสมอภาคทางการเมืองของคนหลายกลุ่มโดยเฉพาะกลุ่มปัญญาชน นักหนังสือพิมพ์ นักกฎหมาย สำหรับนักหนังสือพิมพ์หรือนักเขียนถือว่าได้รับผลกระทบอย่างมากจากกรณีเขียนบทความวิจารณ์รัฐบาล เช่น มีการสั่งปิดหนังสือพิมพ์ การจับกุมกบฏ เช่นกรณีที่เรียกว่า “ขบถสันติภาพ” หรือการใช้ความรุนแรงปราบปรามผู้มีความคิดไม่เห็นด้วยกับนโยบายรัฐ โดยการออกกฎหมายมาตรา 7 ให้อำนาจสิทธิขาดในการประหารชีวิตไว้ที่ฝ่ายบริหาร เป็นต้น

นอกจากนี้ในด้านวัฒนธรรม มีนโยบายการใช้ภาษาไทยแบบใหม่ซึ่งถูกจำกัดการใช้คำ และเปลี่ยนรูปแบบการเขียนใหม่ โดยนิยมเรียกกันต่อมาว่า “อักขระวิบัติ” เช่น อนุญาตให้ใช้สรรพนามได้ บางคำ เช่น ฉัน ท่าน เธอ ไม่อนุญาตให้ใช้ “มึง กู” หรือ การใช้คำรันต์ตามที่กำหนดไว้ตามประกาศของรัฐ ซึ่งกระทบต่อนักเขียนจำนวนมาก บ้างก็ถึงกับเลิกอาชีพนักเขียนไปเลย ส่วนประชาชนบางกลุ่มบางศาสนาบางชาติพันธุ์ต่างก็ได้รับผลกระทบจากนโยบายของรัฐ อาทิ การบังคับให้คนสวมหมวก ซึ่งขัดต่อหลักประเพณีมุสลิม อันเป็นการทำลายอัตลักษณ์ดั้งเดิมของประชาชน เป็นต้น

ผลจากนโยบายรัฐดังกล่าว ได้ทำให้นักคิด นักเขียน หรือนักการเมืองหลายคนรวมถึงสามัญชนทั้ง 4 คน ออกมาวิพากษ์วิจารณ์ ทั้งที่ปรากฏในบทความหนังสือพิมพ์ และการออกมาเคลื่อนไหวในระดับการเมือง ผลของการต่อต้านมีทั้งถูกจับกุมคุมขัง ลี้ภัยในต่างแดน และสูญเสียชีวิต อาทิ ปรีดี, กุหลาบ, อัศนี จบชีวิตในต่างแดน ส่วนจิตกรถูกยิงเสียชีวิตในป่า โดยแต่ละคนกลับมาเสียชีวิตเป็นที่ยอมรับภายหลังจากจบชีวิตไปแล้วทั้งสิ้น

ประการที่สาม ความคิดที่ใช้ต่อต้าน ดังที่ได้กล่าวไปแล้วบุคคลสำคัญ 4 คน มีแนวคิดคล้ายกันในการต่อต้าน ระบบศักดินา ระบบราชการ รัฐนิยม ชาตินิยม โดยการต่อต้านความคิดดังกล่าวตั้งอยู่บนฐานความคิดของรัฐสมัยใหม่ นั่นคือ ทัศนะมานุษยนิยม (Humanism) อันเป็นขบวนการและทัศนะทางศีลธรรมและปัญญาที่มุ่งให้ความสำคัญสูงสุดกับมนุษย์ ผู้มีความสามารถที่จะพัฒนา มีความภาคภูมิใจ และกุมชะตากรรมของตนอย่างเต็มที่¹¹ โดยหลักคิดดังกล่าวสอดคล้องสัมพันธ์กับหลักการประชาธิปไตย อันให้ความสำคัญกับเสรีภาพของมนุษย์ในการปกครองตนเองการแสดงความคิดเห็น และมีความเสมอภาคทางการเมือง

¹¹ วิทยากร เชียงกุล, พรภิรมณ์ เขียมธรรม, คำอธิบายศัพท์ปรัชญาการเมืองและสังคม, (กรุงเทพฯ : สายธาร, 2547), น.120.

นอกจากนี้ นักคิดในยุคดังกล่าวยังได้รับอิทธิพลจากหลักธรรมอยู่มาก โดยเฉพาะหลักการว่าด้วยความเสียสละ ความจริง ความเมตตา การที่พุทธศาสนาเข้าถึงความคิดของปัญญาชนนั้นอาจเนื่องมาจากการกลมกลืนทางสังคม และการที่พุทธศาสนามีที่มาจากกรปฏิบัติระบบเชื้อชาติ วรรณะตามหลักฮินดู ทั้งยังเป็นศาสนาที่ชนชั้นล่างในสมัยพุทธกาลเข้าถึงได้เท่าเทียมกัน ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของหลักเสมอภาค อีกทั้งหลักพุทธศาสนาในบางประเด็นยังมองปัญหา การเมือง เศรษฐกิจ สังคม คล้ายๆ กับแนวคิดลัทธิมาร์กซ์ อาทิ ยอมรับคุณค่าการใช้ชีวิตเรียบง่ายไม่เอาวัดเอาเปรียบไม่โลก ให้ความสำคัญกับคนจน ไม่นิยมการสะสมทรัพย์¹²

อย่างไรก็ตาม บุคคลสำคัญทั้ง 4 คนต่างก็ถูกต่อต้านและปราบปรามจากกลุ่มอนุรักษนิยมในข้อหากระทำการอันเป็นคอมมิวนิสต์ สาเหตุที่เป็นเช่นนั้นอาจเนื่องจากพวกเขาทั้งสี่คนได้รับเอาแนวคิดของสังคมนิยมประชาธิปไตยไปจนถึงลัทธิมาร์กซ์ มาใช้เป็นแนวทางในการต่อต้านรัฐ อาทิ จิตร ภูมิศักดิ์ ผลิตงานทางทฤษฎีในสมัยเป็นนักศึกษา เช่น เอกสารว่าด้วยทัศนะแบบวัตถุนิยมวิภาษ “โฉมหน้าที่แท้จริงของศักดินาไทยในปัจจุบัน” แนวทางมวลดชนของเหมา เจ๋อตุง งานแปลวรรณกรรมสังคมนิยม เช่น นวนิยายเรื่อง “แม่” ของ แม็กซิม กอร์กี้

อค์นี้ พลจันทร เขียนวรรณกรรม “เราชนะแล้ว, แม่จ๋า”¹³ ซึ่งสะท้อนให้เห็นการต่อสู้ของชนชั้นกรรมกรในเชิงสฤดี และงานแปลบทความ “ว่าด้วยการปฏิบัติ” “ศิลปะและวรรณคดี” ของเหมา เจ๋อตุง นอกจากนี้ยังนำหลักลัทธิมาร์กซ์บางส่วนมาวิเคราะห์วิจารณ์วรรณคดีโบราณ เช่น รามเกียรติ์ ขุนช้างขุนแผน ฯลฯ เป็นต้น

กุหลาบ สายประดิษฐ์ ก็มีงานแปลและงานเขียนปรัชญาการเมืองเกี่ยวกับแนวคิดสังคมนิยมเช่นกัน ดังที่ปรากฏใน นิตยสาร “อักษรสาส์น” ในช่วง พ.ศ. 2492 เป็นต้น

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล กับ นักคิดก้าวหน้าในอดีต

จากการศึกษาประวัติชีวิตและงานของ ปรีดี พนมยงค์ กุหลาบ สายประดิษฐ์ อค์นี้ พลจันทร และจิตร ภูมิศักดิ์ โดยสังเขป พบว่าชีวิตและงานของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล มีความเหมือนและแตกต่างกับชีวิตความคิดและบทบาทของผู้ที่มาก่อนทั้ง 4 คน ในบางแง่มุม ซึ่งในส่วนนี้จึงพิจารณาประเด็นสำคัญ 3 ประเด็นคือ

¹²แม้ว่าลัทธิมาร์กซ์ในบางกระแสจะเชื่อว่าพุทธศาสนายอมรับลัทธิจักรวรรดินิยม สอนให้ยอมรับความจริงอย่างสงบแม้ว่าจะมีความไม่เป็นธรรมในสังคมก็ตาม

¹³ ต่อมาถูกกำหนดให้เป็นหนึ่งใน “หนังสือดี 100 ชื่อเรื่องที่คนไทยควรอ่าน”

1) พื้นฐานชีวิต ประสบการณ์ และสภาพสังคมของยุคสมัย

2) พิจารณาการต่อต้านหรือการต่อสู้ ว่าพวกเขาเหล่านั้นต่อต้านอะไร หรือไม่เห็นด้วยกับความคิดค่านิยมใด

3) ความคิดที่ใช้ต่อต้าน ดังต่อไปนี้

ประการแรก พื้นฐานชีวิต ประสบการณ์ และสภาพสังคมของยุคสมัย ปรีดี, กุหลาบ, จิตร และอัศนี มีพื้นฐานครอบครัวเป็นสามัญชน แม้อัศนีกับปรีดีจะมีบรรพบุรุษเป็นคนชั้นสูง หากแต่เมื่อมาถึงยุคสมัยของเขาแล้วก็ได้มีฐานะทางสังคมเท่าไรนัก ยกเว้นอัศนี พลจันทร ที่จะดูมีชีวิตในวัยเด็กที่สะดวกสบายมากกว่าคนอื่นในฐานะหลานพ่อค้าเจ้าของที่นา ในกรณีกุหลาบ และจิตรนั้นเป็นลูกหลานของข้าราชการที่มีฐานะค่อนข้างยากจน

อย่างไรก็ตามทั้ง 4 คนล้วนมีฐานะทางการศึกษาในระดับสูง เมื่อนำมาพิจารณากับสาเหตุครอบครัวของเสกสรรค์จะพบว่าเสกสรรค์เป็นลูกหลานของชาวบ้านธรรมดาโดยรายได้หลักมาจากมารดาซึ่งประกอบอาชีพหาบเร่แผงลอย เรียกได้ว่ามีฐานะเป็นสามัญชนที่ยากจนคนหนึ่ง ความยากจนนี้เป็นปัจจัยหนึ่งที่มีผลต่อความคิดขบถต่อสังคมการเมืองของเสกสรรค์ ดังคำสัมภาษณ์ที่ว่า

“ชีวิตผมจะว่าไปก็นับเป็นเส้นทางที่เหนื่อยลำสาหัสอยู่พอสมควร แต่ถ้าจะถามถึงจุดที่ส่งผลสะท้อนให้เราเป็นตัวตนอย่างที่เป็นอย่างทุกวันนี้ ผมคิดว่ามันเริ่มต้นด้วยจุดกำเนิด ที่เราเกิดมาเป็นลูกคนยากคนจนด้วยโอกาสทางสังคม ตรงนั้นผมคิดว่ามันเป็นแรงขับเคลื่อนมหาศาลที่ทำให้เรากระเสือกกระสนดิ้นรนไขว่หาในสิ่งที่เราเรียกว่าชีวิตที่ดี หมายถึงชีวิตที่ได้เรียนหนังสือ ชีวิตที่มีเงินทองใช้ ชีวิตที่ประสบความสำเร็จอะไรแบบนั้น ในวัยเยาว์เรารู้สึกว่าขาดแคลนไปหมดทุกอย่าง ที่นี้พอมันขับเคลื่อนพาเรามาเรียนหนังสือที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นอกจากค้นหาชีวิตที่ดีในทรรศนะของสังคมที่เป็นกระแสหลักแล้ว มันกลับเกิดคำถามใหม่ๆ ขึ้นเยอะเลย คือเปลี่ยนจากการค้นหาชีวิตที่ดี มาเป็นการค้นหาชีวิตที่ถูกต้องด้วย แล้วถ้าถูกต้องบวกกับดีมันจะต้องทำยังไง สุดท้ายมันก็นำเราไปสู่การปฏิเสธค่านิยมของกระแสหลัก แล้วเอาตัวเองโยนเข้าไปในการค้นหาสัจจะตัว

นี้ ซึ่งรูปธรรมมันก็คือการต่อสู้กับความอยุติธรรม การข่มเหงรังแกทางการเมืองทางสังคม ซึ่งในเวลานั้นก็เป็นภาววิสัยที่ครอบงำสังคมไทย"¹⁴

นอกจากความยากจนที่พบจากประวัติของบุคคลทั้ง 4 และเสกสรรค์แล้ว อารมณ์ ความคิดค่านิยมพื้นฐาน และประสบการณ์ของแต่ละคนก็นำไปสู่การขบถด้วย เช่น ปรีดี อึ้งนี่ เคยสัมผัสชีวิตชนบทในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ทำให้มีโอกาสเห็นปัญหาของชาวนา ชาวบ้าน ซึ่งสะท้อนความเอารัดเอาเปรียบทางเศรษฐกิจ และการใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรม ประสบการณ์ของแต่ละคนที่ประสบ จึงไปสัมพันธ์กับอารมณ์ ค่านิยมพื้นฐานที่มีอยู่ คือ ความเมตตา กรุณา รักชาติเผ่าพันธุ์ ชื่อสัตย์ สุจริต จนก่อให้เกิดความคิดขบถต่อค่านิยมที่ขัดต่อคุณธรรมหรืออารมณ์ ค่านิยมพื้นฐานดังกล่าว ในกรณีของเสกสรรค์ ประสบการณ์ของเขานับว่ามีส่วนต่อการขบถเช่นกัน อาทิ ประสบการณ์ความยากจนในวัยเด็ก การพบเห็นชีวิตที่หรูหราฟุ่มเฟือยในมหาวิทยาลัย ประสบการณ์พบเห็นการทุจริตเลือกตั้งในปี พ.ศ.2512 ประสบการณ์การเป็นอาสาสมัครคาทอลิก และคลุกคลีกับคนยากจน ช่วยเหลือกรรมกร ประสบการณ์ดังกล่าวเป็นสิ่งที่ขัดต่อมโนสำนึกที่มีอยู่ เช่นเดียวกับบุคคลอื่นๆ อันเป็นเหตุให้รู้สึกอยากเปลี่ยนแปลงสังคมเสียใหม่

นอกจากนี้ การที่ ปรีดี กุหลาบ และเสกสรรค์ มีโอกาสได้เดินทางไปต่างประเทศ ช่วยให้เห็นความแตกต่างระหว่างรัฐไทยกับรัฐประชาธิปไตยอื่นๆ ดังนั้นจึงทำให้พวกเขามองเห็นทางเลือกรูปแบบการปกครองและเกิดแรงบันดาลใจในการเปลี่ยนแปลงสังคมในวิถีทางที่แตกต่างกัน

ในประเด็นนี้จึงเห็นได้ว่า ไม่เพียงความคิดอุดมการณ์จากการศึกษาเท่านั้นที่กระตุ้นความคิดต่อต้านให้เกิดขึ้น หากแต่ประเด็น อารมณ์ จิตใจ ที่มีอยู่เป็นพื้นฐาน กับทั้งประสบการณ์ ซึ่งเป็นสิ่งเร้าอารมณ์จิตใจพื้นฐาน ถือเป็นส่วนสำคัญในการสร้างบุคลิกขบถให้เกิดขึ้นกับเสกสรรค์ และบุคคลทั้ง 4

ประการที่สอง การต่อต้านหรือการต่อสู้ ปรีดี, กุหลาบ, จิตร, อึ้งนี่ ต่อต้านอุปสรรคของการสร้างสังคมประชาธิปไตย 3 ประการคือ การต่อต้านระบบศักดินา ต่อต้านจารีตประเพณีอันเนื่องมาจากระบบราชการ และต่อต้านความคิดจักรวรรดินิยมสหรัฐอเมริกา และรัฐนิยม ชาตินิยม สมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม กับจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ครั้นเมื่อมาถึงยุคสมัยของเสกสรรค์

¹⁴ วารสารกองทุนศรีบูรพา, ฉบับที่ 6 วันนักเขียน 5 พฤษภาคม 2546, น.77.

พบว่าเขาเริ่มต้นเห็นความผิดปกติของสังคมจากระบบอาวุโสในมหาวิทยาลัย อันเป็นกระบวนการหนึ่งในการปลูกฝัง ค่านิยม และวัฒนธรรมระบบราชการอันมีรากฐานความคิดจากอนุรักษนิยมและอำนาจนิยม ซึ่งจิตร ภูมิศักดิ์ เสกสรรค์และนักศึกษาร่วมสมัยอีกหลายคนต่างก็ปฏิเสธระบบนี้ ทั้งนี้เนื่องมาจากการขัดต่อหลักคิดของแต่ละคนที่แตกต่างกันไป กรณีจิตรและเสกสรรค์มีความคิดที่คล้ายกันคือเป็นปัญญาชนที่มีความคิดเป็นอิสระ โดยปฏิเสธความเหลื่อมล้ำของมนุษย์และต่างก็มีความต้องการให้มนุษย์มีชีวิตที่ดีขึ้นทั้งในทางกายภาพและจิตวิญญาณ จิตรคัดค้านระบบอาวุโสในมหาวิทยาลัย ปฏิเสธลัทธินิยมมหาวิทยาลัย จิตรและกลุ่มเพื่อนจัดการเคลื่อนไหวโดยมีเป้าหมายเพื่อให้บัณฑิตนักศึกษาหันมาสนใจการเมือง เช่นเดียวกับกรณีของเสกสรรค์ และกลุ่มเพื่อนสภาพหน้าโดม ที่มีกิจกรรมเคลื่อนไหวทั้งการรวมกลุ่มสัมมนา การออกหนังสือเพื่อปลุกจิตสำนึกนักศึกษาเพื่อให้ตระหนักถึงความรับผิดชอบที่พึงมีต่อสังคม ส่วนกรณีการขบถต่อระบบอาวุโสซึ่งแหงของเสกสรรค์ น่าจะมาจากความขัดแย้งกับความคิด ค่านิยมพื้นฐานที่เขามีอยู่ คือ “นักเลงโบราณ” และวิถีชีวิตที่ได้รับจากการเป็นนักศึกษา AFS ในสหรัฐอเมริกา นั่นคือ หลักเสรีประชาธิปไตย อันได้แก่ การเคารพความเสมอภาคเท่าเทียมกันของมนุษย์ และเสรีภาพทางความคิด โดยต่อมาได้กลายเป็นพลังผลักดันให้ขบถต่อสังคมการเมือง¹⁵ ซึ่งขัดกับหลักอาวุโสที่เสกสรรค์เชื่อว่าเป็นตัวแทนของอำนาจนิยม

ในยุคของเสกสรรค์ซึ่งร่วมสมัยกับ อัศนี พลจันทร นั้น ปัญหาการเมืองอันเนื่องมาจากระบอบอำนาจนิยมของรัฐบาลทหาร ในฐานะเป็นโครงสร้างของการเอารัดเอาเปรียบกดขี่ประชาชน ถือเป็นประเด็นสำคัญของนักศึกษา ปัญญาชน ซึ่งการเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองในมหาวิทยาลัย มีจุดหมายประการหนึ่งในการแก้ไขข้อบกพร่องของระบบราชการและการล้มล้างนโยบายอำนาจนิยมของจอมพลถนอม และเครือข่ายอำนาจของถนอมซึ่งเป็นผลผลิตจากยุคสมัยอำนาจนิยมทหารในยุคจอมพล ป. พิบูลสงคราม และจอมพลสฤษดิ์ ปัญหาการเมืองที่มีความเหมือนกันในยุคที่เสกสรรค์เผชิญกับยุคของผู้มาก่อนทั้งสิ้นคนแสดงให้เห็นว่า การต่อสู้ของ 4 คน ยัง

¹⁵ การขบถ และการประท้วงความไม่ชอบธรรมต่างๆ ของเสกสรรค์และกลุ่มเพื่อนที่เรียกว่า “นักกิจกรรมหัวก้าวหน้า” เริ่มขึ้นตั้งแต่เรื่องเล็กๆ ไปสู่เรื่องใหญ่ เช่น ประท้วงร้านอาหารในมหาวิทยาลัยเรื่องเครื่องปรุงก๋วยเตี๋ยวไม่สะอาด ด้วยการโยนเครื่องปรุงทิ้งแม่น้ำ การประท้วงอาหารแพงโดยให้เพื่อนนักศึกษาเข้าไปนั่งในร้านอาหารเต็มร้านแล้วสั่งแต่น้ำเปล่า ความสำคัญก็คือเริ่มเห็นความไม่เป็นธรรม แล้วรู้สึกทอนไม่ได้ เชื่อว่าต้องทำที่ที่อยู่ให้เป็นธรรมก่อน จึงประท้วงร้านอาหารในมหาวิทยาลัย รัฐบาล ไปจนถึงต่างประเทศ. สัมภาษณ์ ขจิต ติกษมัต, 21 กรกฎาคม 2551.

ไม่ประสบความสำเร็จ จนถึงยุคสมัยของเสกสรรค์แม่เหตุการณ์ 14 ตุลาคม พ.ศ. 2516 จะช่วยลดทอนอำนาจนิยมลงไปมาก ทั้งยังปรากฏเสรีภาพให้เกิดขึ้นในหมู่ชนชั้นกลางเพิ่มขึ้น แต่ก็ยังมีความไม่เป็นธรรมในภาคชนบทอยู่อีกมาก โดยเฉพาะเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป การก้าวสู่ยุค “หลังสมัยใหม่” และกระแสโลกาภิวัตน์ได้สร้างปัญหาให้เกิดขึ้นมากกว่าเดิมดังคำอธิบายจำนวนมากในงานเขียนของเสกสรรค์

นอกจากต้องเผชิญกับระบบศักดินา จารีตประเพณีอันเนื่องมาจากระบบราชการและจักรวรรดินิยมอเมริกา รัฐนิยม ชาตินิยมแล้ว การต่อสู้ประการหนึ่งซึ่งถือว่าเป็นข้อแตกต่างระหว่างยุคของเสกสรรค์กับยุคของผู้มาก่อนทั้งสี่คนคือ การต่อสู้กับกระแสโลกาภิวัตน์ในด้านที่สร้างความอยุติธรรมให้เกิดขึ้น จุดต่างประการนี้คือการเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยที่อำนาจนิยมมิใช่เป้าหมายประการเดียวของการต่อสู้อีกต่อไป ในยุคสมัยของเสกสรรค์สิ่งลดทอนเสรีภาพ ความเสมอภาคของมนุษย์มิใช่เพียงเผด็จการอำนาจนิยมเหมือน 30 ปีที่ผ่านมา หากแต่เป็นความไม่สามารถจัดการกับกระแสต่างๆ ที่มากับโลกาภิวัตน์ซึ่งเป็นกระแสที่ทั่วโลกประสบร่วมกัน โดยแนวคิดลัทธิมาร์กซ์ที่เคยใช้ หรือสังคมนิยม เสรีนิยม ที่มีอยู่ก็ไม่สามารถนำมาใช้ได้เหมือนเดิม เสกสรรค์อาจเป็นภาพแทนของปัญญาชนยุคปัจจุบันที่พยายามแสวงหาคำตอบเพื่อให้รู้เท่าทันปัญหาที่เกิดขึ้นใหม่ในยุคปัจจุบัน ซึ่งบุคคลสำคัญ 4 คน ในอดีตไม่เคยผ่านพบ

ประการที่สาม ความคิดที่ใช้ต่อต้าน เสกสรรค์เป็นคนหนึ่งที่อยู่ในกระแสความคิดต้องการการเปลี่ยนแปลงสังคม หรือกลุ่มปัญญาชนฝ่ายซ้ายคนหนึ่งเช่นเดียวกับ จิตร ภูมิศักดิ์ อัสนี พลจันทร์ แนวคิดที่ใช้ต้านมักเป็นเรื่องการกดขี่ วาทกรรมเสรีภาพ ความยุติธรรม ประชาธิปไตย

นอกจากนี้ เสกสรรค์มีความคล้ายคลึงกับนักคิดท่านอื่นคือ กุหลาบ สายประดิษฐ์ ปรีดี พนมยงค์ เรื่องอิทธิพลความคิดพุทธศาสนาอยู่ด้วย ทั้งจากการกล่อมเกลา ซึมซับตั้งแต่วัยเด็กและการสนใจศึกษาโดยตรง ในกรณีของเสกสรรค์พุทธศาสนาถูกนำมาใช้ในงานชิ้นแรกๆ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความไม่เที่ยงแท้ของสรรพสิ่ง เช่น

“...สัจธรรมจะต้องสัมพันธ์กับภาวะวิสัยและกาลเวลาเสมอ ไม่มีอะไรที่เป็นจริงสูงสุด ยกเว้นความไม่เป็นจริง อนิจจังเท่านั้นที่เป็นอภาลิโก คิดได้อย่างนี้แล้วก็จะตื่นตัวอยู่เสมอ แสงวงหาอยู่เสมอ มียึดมั่นมงายในสิ่งใด...”¹⁶ หรือ

“ความขัดแย้งอันเกิดจากการต่อสู้ของสิ่งที่ตรงข้ามนี้ ถือเป็นกุญแจของการเปลี่ยนแปลง เมื่อสิ่งตรงข้ามสามารถหักล้างเอาชนะกันไปได้ฝ่ายหนึ่ง ก็จะเกิดการครอบงำโดยฝ่ายชนะและเกิดสิ่งตรงข้ามคู่ใหม่เป็นเอกภาพขึ้นมาระยะหนึ่ง จนกระทั่งความขัดแย้งเกิดขึ้นอีก ก็จะนำไปสู่การต่อสู้เปลี่ยนแปลงต่อไป สภาพสมดุลก็ยิ่งสงบนั้นเป็นเรื่องชั่วคราว สรรพสิ่งและปรากฏการณ์ต่างๆ นั้นล้วนแต่มีความอนิจจังเป็นเจ้าเรือน ความจริงอย่างเดียว คือความไม่จริง...”¹⁷ หรือ

“...อย่าตระหนกเมื่อใบไม้เปลี่ยนสี ป่างามที่สุดในฤดูใบไม้ร่วง และในฤดูกาลเดียวกันของชีวิต เธอจะเป็นดั่งนั้นเช่นกัน อาบดวงใจของเธอด้วยสีทองเช่นเดียวกับใบไม้สีทอง ก่อนจะทิ้งร่างสู่ผืนดิน...”

“ใต้พืนหญ้าเขียวละมุน และทุ่งดอกไม้ร้อยสีพันกลิ่นคือสุสานแห่งหินผาและสรรพสัตว์นานาพันธุ์... รวมทั้งหลุมศพแห่งมารดาของเธอ และถึงวันหนึ่งก็จะรวมทั้งหลุมศพแห่งเธอเช่นกัน หากเธอรักดอกไม้และสีเขียวแห่งพฤษภีไพร เธอจักต้อนรับนาที่สุดท้ายของเธอด้วยรอยยิ้ม...”¹⁸

นอกจากความคิดพุทธศาสนาและการเปลี่ยนแปลงสังคมแล้ว ในส่วนของความคิดทางการเมืองนั้น เสกสรรค์มีความชัดเจนอย่างยิ่งในแนวทางประชาธิปไตย ในลักษณะของประชาธิปไตยที่เปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วม ตั้งแต่การเลือกตั้งหรือกำหนดที่มาของอำนาจ การตัดสินใจของรัฐ หรือการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐ และการถอดถอนผู้นำที่ประพฤติมิชอบ โดยในรายละเอียดนั้นเสกสรรค์ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน

¹⁶ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, เสียงข้างประชาชน, (กรุงเทพฯ : สารสยาม, 2517), น.198.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, น.188.

¹⁸ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, ฤดูกาล : เรื่องสั้นและบทกวี, (กรุงเทพฯ : ดวงกมล, 2524), น.3-4.

ในส่วนการเมืองภาคประชาชนให้ความหมายของประชาชนโน้มเอียงไปที่ผู้เสียเปรียบจากการแข่งขันในกระแสดทุนนิยม โดยรัฐจะต้องรับฟังภาคประชาชนมากขึ้น ในขณะที่การเมืองแบบตัวแทนในระบบรัฐสภาก็ยังถือว่ามีความจำเป็น หากแต่ด้วยจุดอ่อนของการเมืองแบบตัวแทนที่ไม่สามารถสร้างฉันทามติทางการเมืองได้ กับทั้งมีอาจแก้ปัญหาความต้องการของประชาชนได้ถูกต้อง การเมืองภาคประชาชนในความคิดของเสกสรรค์ จึงเป็นดังตัวเสริมให้การเมืองแบบตัวแทนทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

จากการพิจารณาความคิดทางการเมืองของเสกสรรค์จะพบว่าเขาให้ความสำคัญกับ “ประชาธิปไตย” แบบเสรีเป็นอย่างยิ่ง ซึ่ง “เสรี” ในความหมายนี้มีใช้เสรีภาพทางเศรษฐกิจของระบบทุนนิยมหากแต่เป็นเสรีภาพทางการเมืองในการมีส่วนร่วมของประชาชน เสรีภาพทางเศรษฐกิจในเงื่อนไขของการแข่งขันที่เท่าเทียมกันอย่างแท้จริงพร้อมกับรองรับผู้ที่ไม่มีความสามารถในการแข่งขัน และเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น ความสามารถของปัจเจกชนที่สามารถมีวิถีชีวิตและคงความแตกต่างหลากหลายไว้ได้โดยไม่ถูกละเมิด

เมื่อเปรียบเทียบกับความคิดทางการเมืองว่าด้วย “ประชาธิปไตย” ของนักคิดทั้ง 4 คน จะพบว่ามีความเหมือนกันอยู่บ้าง กล่าวคือ นักคิดทั้ง 4 คนและเสกสรรค์ล้วนแต่ให้ความสำคัญกับประชาชนโดยเฉพาะชนชั้นล่าง ในการได้รับส่วนแบ่งผลประโยชน์ของชาติ และความยุติธรรมที่เท่าเทียมกัน และเสรีภาพของประชาชนในการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การให้ความสำคัญกับสารัตถะของประชาธิปไตยมากกว่าที่จะให้ความสำคัญกับการเมืองในระดับโครงสร้างเพียงอย่างเดียว

ความคล้ายคลึงอีกประการหนึ่งของนักคิดในอดีตกับเสกสรรค์ก็คือ แนวคิด “ความเป็นสุภาพบุรุษ” ของกุหลาบ สายประดิษฐ์ อาจกล่าวได้ว่ามีแนวคิดที่คล้ายคลึงวัฒนธรรมนักเลงโบราณอยู่บ้าง เช่น “ความเป็นสุภาพบุรุษ” มีนิยาม 2 ประการที่สำคัญคือ

1. มีความสุภาพอ่อนโยนอยู่ในกรอบของจรรยา และ
 2. มีความเสียสละ
- ดังที่กล่าวไว้ดังนี้

“คำว่าสุภาพบุรุษ” ข้าพเจ้ารู้สึกว่าจะมีความหมายแรงกว่า “ผู้ดี” เพราะผู้ดี ตามความเข้าใจของข้าพเจ้า เป็นแต่ทำตัวสุภาพอ่อนโยนอยู่ในกรอบของจรรยาเท่านั้น ส่วนสุภาพบุรุษนอกจากจะต้องทำหน้าที่อย่างผู้ดี ยังมีหน้าที่จุกจิกอื่นๆ ที่จะต้องทำอยู่มาก หัวใจของ “ความเป็นสุภาพบุรุษ” อยู่ที่การเสียสละเพราะการ

เสียสละเป็นบ่อเกิดของคุณความดีร้อยแปดอย่าง หากผู้ใดขาดภูมิธรรมข้อนี้ ผู้
นั้นยังไม่เป็นสุภาพบุรุษโดยครบครัน ”¹⁹

ในกรณีของเสกสรรค์ วัฒนธรรมลูกผู้ชายหรือผู้ชายโบราณ คือการยึดในหลักคุณธรรม
สำคัญ 3 ประการคือ กล้าหาญ ซื่อสัตย์จริงใจ รักความยุติธรรม ซึ่งคุณธรรมว่าด้วยความ
เสียสละใน “ความเป็นสุภาพบุรุษ” ของกุลหลาบ มีความเชื่อมโยงกับหลักการของเสกสรรค์ เช่น
การที่เป็นคนรักความยุติธรรม ทำให้รังเกียจความไม่ถูกต้องทั้งหมด ในขณะที่เดียวกันก็ต้องอาศัย
ความเสียสละความสุขส่วนตัว เพื่อการปกป้องคุ้มครองคนอื่น โดยเฉพาะคนที่อ่อนแอกว่าไม่ให้ตก
เป็นเหยื่อของความอยุติธรรม ซึ่งก็ต้องอาศัยความกล้าหาญอย่างยิ่งในการตัดสินใจ รวมไปถึง
ความกล้าหาญที่จะต่อสู้กับความไม่เป็นธรรม

การที่กุลหลาบและเสกสรรค์ยึดมั่นในหลักคุณธรรมดังกล่าวและเคยเรียกร้องคุณธรรม
นั้นให้เกิดขึ้นกับทุกคน ทำให้เข้าใจได้ว่าในสภาพสังคมเวลานั้น ผู้ชายกำลังขาดคุณธรรมดังกล่าว
หรือคุณธรรมถดถอยลงไป ที่น่าสนใจคือเรื่องคุณธรรมของผู้ชายนั้น เสกสรรค์และกุลหลาบเชื่อว่า
เป็นคุณธรรมเฉพาะเพศชายเพียงเพศเดียวหรือไม่

ทั้งนี้ จุดร่วมสำคัญของบุคคลสำคัญทั้ง 4 และเสกสรรค์ที่มีอยู่เหนียวคสมัยก็คือ
หลักคิดมานุษยนิยมที่เชื่อมั่นศรัทธามานุษย

¹⁹ <http://www.geocities.com/thaifreeman>, มีนาคม 2551.

ตารางที่ 6.1
 ตารางนำเสนอตัวอย่างบุคคลและแนวคิดในสังคมการเมือง

ปัญญาชนก้าวหน้า	พื้นฐานชีวิตและประสบการณ์	สิ่งที่ต่อต้าน	ความคิด/สิ่งที่ใช้ต่อต้าน
ปรีดี พนมยงค์ (พ.ศ. 2443-2526)	ฐานะปานกลาง เกิดต่างจังหวัด จบการศึกษาจากประเทศฝรั่งเศส เป็นนักกฎหมาย	ระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ชาตินิยม รัฐนิยม สงครามจักรวรรดิอเมริกา	สังคมนิยมประชาธิปไตย เสรีนิยมประชาธิปไตย รัฐอุปถัมภ์สังคมนิยม, เศรษฐกิจ พุทธศาสนา มานุษยนิยม
กุหลาบ สายประดิษฐ์ (พ.ศ. 2448-2517)	ฐานะค่อนข้างยากจน เคยถูกจองจำ จบการศึกษาจาก ม.ธรรมศาสตร์ และจากประเทศออสเตรเลีย เป็นนักหนังสือพิมพ์	ระบบชนชั้น อนุรักษนิยม ชาตินิยม รัฐนิยม สงครามจักรวรรดิอเมริกา ค่านิยมจากระบบราชการ	มานุษยนิยม ความเท่าเทียมกันของมนุษย์ พุทธศาสนา คุณธรรม “สุภาพบุรุษ” วรรณกรรมการเมืองแนวสังคมนิยม
อัศนี พลจันทร (พ.ศ. 2461-2530)	ฐานะร่ำรวย (ในวัยเด็ก) จบการศึกษาจาก ม.ธรรมศาสตร์ รับราชการในที่ทูรกันดาร เป็นนักกฎหมาย (อัยการ) เข้าร่วมกับ พคท.	ระบบชนชั้น ชาตินิยม รัฐนิยม ค่านิยมจากระบบราชการ	สังคมนิยม มาร์กซิสต์ มานุษยนิยม งานวรรณกรรมแนวปลุกระดม ต่อสู้กับเผด็จการและความแตกต่างทางชนชั้น
จิตร ภูมิศักดิ์ (พ.ศ. 2473-2509)	ฐานะยากจน บุตรข้าราชการ เคยถูกจองจำ จบการศึกษาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นนักวิชาการ เข้าร่วมกับ พคท.	ระบบชนชั้น ชาตินิยม รัฐนิยม ค่านิยมจากระบบราชการ และความฟุ้งเฟ้อในมหาวิทยาลัย	วิจารณ์วรรณคดี การต่อสู้ทางชนชั้น ศิลปะเพื่อประชาชน

ตารางที่ 6.1 (ต่อ)

ปัญญาชนก้าวหน้า	พื้นฐานชีวิตและประสบการณ์	สิ่งที่ต่อต้าน	ความคิด/สิ่งที่ใช้ต่อต้าน
เสกสรรค์ ประเสริฐกุล (พ.ศ. 2492-ปัจจุบัน)	ฐานะยากจน มาจากชนบท จบการศึกษาจาก ม.ธรรมศาสตร์ และ สหรัฐอเมริกา เป็นนักวิชาการ เข้าร่วมกับ พคท.	ระบบชนชั้น ชาตินิยม รัฐนิยม ค่านิยมจากระบบ ราชการ ความฟุ้งเฟ้อ ในมหาวิทยาลัย โลกาภิวัตน์ ภาวะหลังสมัยใหม่	วรรณกรรมสังคมนิยม นิยม (Social Realism) มานุษยนิยม พุทธศาสนา คุณธรรม “ผู้ชายโบราณ” การเมืองภาคประชาชน

การพิจารณาตัวอย่างบุคคลในอดีต แสดงให้เห็นว่าเสกสรรค์เป็นหนึ่งในกลุ่มคนที่เป็นสามัญชนซึ่งแสดงออกทางการเมืองผ่านงานเขียนและเข้าร่วมกระทำกิจกรรมการเมืองบางประการโดยมีเป้าหมายเพื่อเปลี่ยนแปลงสังคม จะพบว่าในประวัติศาสตร์การเมืองไทยมักพบคนลักษณะเช่นนี้อย่างต่อเนื่องและมีจำนวนมาก บางส่วนได้มีการศึกษาไว้บ้างแล้วเช่น ปรีดี พนมยงค์ กุหลาบ สายประดิษฐ์ จิตร ภูมิศักดิ์ เทียนวรรณ เป็นต้น ในขณะที่ยังมีอีกหลายคนที่ยังมิได้นำมาศึกษาหรือมีการศึกษาจำนวนน้อย อาทิ อัศนี พลจันทร ถวัติ ฤทธิเดช นรินทร์ ภาสิต พระสารสาสน์พลขันธ์ ฯลฯ ทั้งนี้ยังมีได้กล่าวถึงนักคิดร่วมสมัยในแต่ละแวดวงวิชาการและ “คนเดือนตุลา” ที่ยังไม่นิยมนำชีวิตและความคิดมาศึกษา ซึ่งหากมีการศึกษาอย่างเป็นระบบก็อาจจะได้องค์ความรู้ใหม่ๆ ที่ช่วยให้เห็นสังคมไทย ประวัติศาสตร์ และความคิดทางการเมืองไทยในมิติการศึกษาสามัญชน ที่กว้างขึ้นก็เป็นไปได้

ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า บทสรุปชีวิตของปัญญาชนก้าวหน้าทั้ง 4 มิได้ราบรื่นแต่อย่างใด ทั้งยังแสดงให้เห็น “ความพ่ายแพ้” ในการต่อสู้ สาเหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องมาจาก แท้จริงแล้วสังคมไทยไม่ใช่สังคมของนักปฏิวัติและเสรีชน เพราะต้องการให้คนอยู่ภายใต้เอกลักษณ์เดียวกัน ดังนั้นสังคมไทยจึงไม่มีพื้นที่ให้กับคนเหล่านี้ ทั้งสังคมคอมมิวนิสต์ในป่าและสังคมอนุรักษนิยมในเมือง บทบาทนักปฏิวัติที่ล้มเหลวของปัญญาชนก้าวหน้าทั้ง 4 และเสกสรรค์อาจจะท่อนให้เห็นการมีกรอบของสังคมไทยในบางแง่มุมควบคุมคนให้อยู่ในแบบที่สังคมต้องการ

ในอีกด้านหนึ่งสังคมมักไม่ยอมรับบทบาทของคนเหล่านี้ในขณะที่พวกเขายังมีชีวิตอยู่ เช่น ปรีดี พนมยงค์ จิตร ภูมิศักดิ์ ป่วย อึ้งภากรณ์ กุหลาบ สายประดิษฐ์ อัศนี พลจันทร หรือคนร่วมสมัยอย่าง สืบ นาคะเสถียร สังคมไทยจะเห็นคุณค่าก็เมื่อพวกเขาเหล่านั้นได้จากไปแล้ว ด้วย

เหตุดังกล่าวการต่อสู้และการจากไปของคนเหล่านี้จึงเป็นเสมือนกระจกสะท้อนสังคมไทยที่มีต่อบุคคลที่เรียกว่า “วีรชน” นั่นคือเชิดชูตัวบุคคล ชื่นชมความคิด แต่ปฏิเสธที่จะเข้าใจแก่นแท้ของสิ่งเหล่านี้

ในกรณีของเสกสรรค์ถือว่ามีลักษณะของนักปฏิวัติที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงด้วยน้ำมือของตนเอง หรือความต้องการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างใหญ่อย่างฉับพลัน และมีลักษณะเสรีชน มีความคิดสร้างสรรค์หรือมีความเป็น “ศิลปิน” สูง นับเป็นเรื่องดีในการสรรค์สร้างความคิดหรือสร้างงานวรรณกรรมเพื่อส่งต่อจินตนาการของตนให้คนตื่นรู้ และพบศักยภาพตัวเอง แต่ด้วยความที่สังคมไทยเป็นสังคมปิดทำให้บุคคลที่มีลักษณะเช่นนี้ถูกทำให้รู้สึกแปลกแยก แต่หากเป็นสังคมเปิด ที่ต้อนรับคนที่มีความคิดแตกต่างกัน ดังเช่นสังคมตะวันตกก็อาจลดช่องว่างตรงนี้ได้ และนี่อาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เสกสรรค์และปัญญาชนก้าวหน้าทั้ง 4 พยายามที่จะสร้างสังคมเปิด เพื่อรองรับผู้คนที่แตกต่างหลากหลายรวมไปถึงตัวเองด้วย